

JÓZSEF
NÁDOR

Egy alkotó élet irásiban és képben

1776 - 1847

A PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANK
kegyelettel emlékezik JOZSEF NÁDOR kir.
hercegre, aki a bank alapítása körül lelkesen
munkálkodott és az első részvényjegyző
volt. Az ő emlékét vélte szolgálni ez
intézet, amikor elősegítette e mű meg-
jelenését.

„Pest városa jelen és jövő nagyságának
megalapítóját eszközlőjét gyászolja benne!
Minden kö mellyet taposunk, minden szé-
pítés, melly lelkünket vidítja, őt juttatja
cszünkbe, s hatalmas szellemét melly
mind e fölvirágzást intézte és irányozá!”
(A „HONDERŰ” JÓZSEF NÁDORRÓL!

Cs. K. Főherceg, Magyarország Nádora

JÓZSEF NÁDOR

EGY ALKOTÓ ÉLET ÍRÁSBAN ÉS KÉPBN

1776—1847

BUDAPEST, 1943

POSNER GRAFIKAI MŰINTÉZET RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

Ez a mű

1943 karácsonyára jelent meg.

összeállító, oaképek kiválogatta és a szöveget írta

LESTYÁN SÁNDOR.

„Íme ez élete a nádornak“

„Emlékbeszéd JÓZSEF főherceg nádor magyar akadémiai párlfogó felett. Az Académia rendkívüli köz ülésében Január XXV. MDCCCXIV. mondotta SCHEDEI FERENCZ tiloknak.“

Teljes (Eberhard) Szász

József Antal austriai főherceg, magyarország királyi hercege, II. Mária királynéknak s lorraini Ferencz császár unokája, toscanai Leopold nagyherceg utóbb királyunk, és spanyol Mária Ludovica fia, távol ég alatt, Florenczben látá napvilágot 1776 Mártzius 9.-én. Ha áldás fejedelmi vérből születni, oda állíttatni a szerencse által olly polczra, mellyen minden erény milliókra árasztbatja jótéiteit, s a nagyra törő akarat a batalom gyámkezével találkozik: kettős, söt százsoros áldás egy olly fejedelemtől nem csak szü-

letni, de neveltetheti is, milyen II. Leopold volt. A mi hazánk két rövid évig sem nyughatott jótéteményei árnyékában; de tudjuk mi volt ő ama kiseded országnak, mellyet egy emberivadékiqlan kormányzott, s mellyel nagygyá nem tetetett, de annál többnek tett, boldoggá mások felett. II. Leopold az erőhatalom helyébe a szeretetet és emberiséget, a pompa helyébe az egyszerűséget iktatta a fejedelmi székbe, koronájának drágakövei az erény, munka és takarékosság, nyakláncza a felsegélt szegények és kórok bálakönyei voltak, palotája nyílt mindenkinek mint az isten egyháza, nemessége a szív és ész nemessége, s törvényhozása a bölcsészet: csoda-e, Tekintetes Académia ha illy atya, kinek neve csak azért nem ragyog a föld legnagyobb fejedelmié között, mert a sors véle csak egy parányi részét boldogította e földnek, ha, mondom, illy atya olly fiat nevelt, mint József nádor volt? csoda-e, ha mind ezen erények e fiúban, mély, kiirthatatlan gyökeret vertek? A minden hízélgés felett álló atya irányának hű teljesítője gróf Manfredini Fridrik volt. az öt idős főherceg nevelésének közvetlen vezetője, s a szív mellett

az elmetehetségek is a legnagyobb gonddal műveltettek. Kilenczedik évében az olasz és német nyelveken kívül derekasan értvén már a latint és fraucziát, s elvégezvén a szokott előkészítő tanulmányokat, József főherczeg mindenek fölött a történeti és természeti tudományokat kedvelte és űzte, a fűvészetet pedig gyakorolta is olly előmenetellel, hogy, mint bizodalmas órában önmagát egy alkalommal enyelgve kifejezé, az akkori időhöz képest e két tudományban valóságos kis tanár volt. Az alaki, név szerint a mathematicai tanok által kevésbbé vonzatott. A törvénytana is csak amaz austriai nagy jogásznak Zeillernek sikerűit a főherczeget, tizenötödik életévétől a tizenyolczadik, foganattal beavatni, és pedig különösen azon bölcsészeti, az itéleterőt folytonos munkásságban tartó módszer által, melly szerint a bölcs tanító egész szakaszait a tudománynak csak fő tételekben terjeszté elő, a lelkes tanítványra bizván azoknak bővebb kifejtését s előadását. Illy tanítási mód e tudományt nem csak megkedvelteté s bölcsészeti alapjaiban felfogató a lelkes növendékekkel, hanem azon szép és nehéz pályára készíté el sikeresen, melly nem tudatva, nem gyaníthatva, reája várt. Mert testvér bátyja Sándor Leopold az ifjúság teljes erejében és épségében viselte a magyar nádori pálczát, midőn a nem kevésbbé váratlan mint szomorú vég Laxenburgban érte. A király bizodalma a tizenkilencz éves, de elevenésege és életkedve mellett is önnivelésében komolyan munkás Józsefekre száll. Tizenöt nappal a gyászset után az ifjú főherczeg a király helytartója volt. Ezzel rögtön új s még ismeretlen világba látta magát József általtéve, elébe új pálya tűzve, darabos és kényes egyszersmind, de mellyen a legszebb jutalom aratható: egy nemzet szeretete és hálája. Ezt megérdemelni volt a főherczeg szívének szent fogadása. Az új hazával új gondok fogták el, új tanulmányok lettek szükségesekké. Első dolga a nemzeti nyelv, az ország közjoga. Latics Zsigmond egyetemi törvénytáran hajdan, akkor tanulmány-bizottsági tag, az lön a magyar királyi helytartónak, mi elébb Zeiller az austriai főherczegnek volt. 1795. július 29. látattot ez először nemzetileg öltözve a magyar kir. udvari tanács ülésében; szeptember ötödikén fogadá az első üdvözlő küldöttséget Magyarországból, s már ez a fiatal herczeget meglepőleg elkészültnek, batornak, s könnyű beszédőnek találta. Két hittel utóbb, szeptember tizenyolczadikán, lön gazdag következésű kiindulása Szépkútról Buda felé. Htja diadalmenet volt, mert a hír Sándor méltó testvérét kürtölé. Óbuda felett díszes sátorokban várta a két város főnemessége. Itt mondotta el isten nyílt ege alatt szilárd feltételeit: napjait e haza közjavanak s a magyar nemzet díszének szentelni, mit ő olly híven beteljesített. De addig is az első év közöttünk leginkább tanulással tölt el. A hagyomány fentartotta emlékeztét e szerénységnek, mellyel az ifjú kormányzó a tapasztalás férfiai eránt viseltett; e fáradhatatlan figyelemnek, mellyel mindent mi körülé a hivatalkörben történt, a legapróbb részletekig kísért, a nélkül, hogy a nagy egészet szem elől vesztené; e hihetetlen szor-

galomnak, mellyel a közigazgatás minden tárgyait, úgy a hazai történetet és törvényt, kimerítőleg és alaposan magáévá tette; s már ekkor ragada meg minden alkalmat ön szemével ismerhetni meg az országot, mellyet utóbb minden irányában összeutazott és betapasztalt; szemei előtt tartván, mit gyakran szokott vala mondani: magyar berezegnek Magyarország úgy kell ismernie, mint saját zsebeit. A könnyű, majdnem naponkénti, hozzáférhetés, e nem erőltetett nyájasság, minden véleménynek szíves kihallgatása, azon kimerítő szövegtől miket a köz fogadásokon minden szőnyegre került tárgyak felett folytatni szeretett, s mik reá nézve aranybányái lettek az állapotok, nézetek és emberek ismeretének: másfélül e komoly felfogása az országos dolgoknak; a tudomány és korát megelőző belátás, mellyet minden alkalommal tanúsíta: betölték vala immár a legszebb reményekkel a nemzetet, midőn 1796-ban királyi bátyja az ország rendeit Pozsonyba gyűjté, hogy a veszélybe forgó haza megmentéséről velők tanácskozzék. A rendek, szívök szép bizodalmtól hajtva, mindenek előtt a kir. helytartót örökre a hazához kötni siettek, s illetlenül hagyván a nádorjeleést, egy értelemmel őt kiálták ki, őt kívánák nádorul a fejedelemtől. I - megadatott. Az emlékezetes nap november 12. volt. A következő év nagyobb része fegyverzaj között tőlt el. A lelkesedés, melly az egész nemességet tüzelte, rendkívüli volt, a felkelés buzgóságra és fényre nem csekélyebb bármellyiknél, mellyet újabb évkönyveink felmutatnak. Az ország főkapitánya ifjú tüzzel megvette a magát: mindenütt élesztett, buzdított; a nemesi had szerkesztése, gyakoroltatása fő vezérlete alatt olly sikerrel folyt, hogy a szombathelyi szép napok, mellyeken a tizenkét ezer nemes daliás ügyessége köz elismerését vívta ki, szép hadi tettek bizonyos előhírnökei valának. De megkötetett a campoformiói béke, s a nemzeti áldozat dicsőség nélkül lobogott el a hon oltarán: noha nem haszon nélkül, mert illy hős légiótól fedezve, a béke biztosabban és több becsülettel köttethetett meg. Három évvel utóbb, a francia háború vészes kitörése után, el nem csüggesztve az elébbi itthon-maradástól, újra és négyszeres számmal gyűlt fel a vívni kész nemesség Sopron felé, de, nagy fájdalomra, ismét ki nem vezetette a becsület mezejére, gyűlőlt tétlenségben állá, míg a lünevilli béke megkötése után, pompás hadgyakorlatok között hon bocsátatok. És így a nádor felett az a sors látszott uralkodni, melly nem engedé, hogy a hűség polgári koszorújába babér ágait fonhasson. De e helyett már e század második évében a törvényhozási tér nyílt meg előtte. S ezen üdvözletté ő az országos rendeket amaz emlékezetes szavaival: „A felség, mint szerencsés koronázásakor fogadta, az ország alkotmányát épen és illetlenül fen akarja tartani, és semmit ennek ellenére nem kíván: de ha miniódon megessenék, hogy a sarkalatos törvények sérelmével más gondolatokra vezetettnek, én mint az ország első tiszte s közbenjáró király és rendek között, ahogy szentül esküvém, semmit nem mulasztanék, segédelmül

hívnam a testvéri szeretetet is, hogy könyörgéseimmel minden sebet megelőzzek.“ S ím a tér, mellyen szerzé az elhunyt e nehéz és zivataros fél század alatt a legszebb érdemeket a haza körül. Mert jöttek idők s a nádor tette, mit semmi toll föl nem jegyzett, de mit a haza nem látva is érzett, mint érezzük a csendesen szövé természet hatásait, a nélkül, hogy műhelye titkába behatnánk. És már ez országgyűlésen lépett fel József nádor úgy mint a haladás józan barátja, csakhogy a föld, mellybe e magvak hullottak, azoknak kicsiráztatására elkészülve még nem volt. A következő évek sem kedvezőbbek erre. Ezer nyolcz száz ötben t. i. ismét új veszély közelítvén a nádor pártolása mellett a nemzeti nyelv új foglalatokat tett ugyan, de minden egyéb tárgyat a jelen vész háttérbe szorított. Az ő felgyulasztó beszédére köz felkelés határozottat, de sorsa, fájdalom, ismét, sőt harmadszor, a régi volt. Két évvel ez után a birodalom állása nehéz szereppel látogatta meg. A köz kincstár hanyatlása aggodalommal töltötte be az országot, s a nádor kénytelen volt a nagy többséggel ellentétbe jöni azon kérdés felett: előterjesztessék-e az ország rendi által a fejedelemnek a haza állapotja: József tartott e nyilatkozástól, melly a közbirodalom betegségét a világnak, az ellenségnek fölfedezendő volt, s a gyűlés nevezetes részével titkőzésbe jött. Mind a mellett nem vonakodék a rendek kérelmére egész befolyását használni királyi bátyjára, midőn egy köztiszteletű hazafi és hadvezér a fő-táblánál tartott nyílt beszédeért rangvesztéssel büntettetett. E büntető parancs a nádor közbenjárata azonnal visszavétetett, s a szólásszabadság fentartása iránt királyi biztatás nyeretett. Még szerencsésb vala működése az 1808-ban következő gyűlésen, melly a legszebb egyetértés paizsát mutatta fel a királyellen új tervek kóholó francia egyedúrnak. Nem csak egy nemzeti hadi academia terve készült, mellyhez a nádor is járult áldozatával — a viszonyok ezt még nem engedek életbe lépni —, hanem az ő befolyásának gyümölcse a nemesi felkelés új és jobb módja, melly e gyűlésen törvényé lett; az ő utasítási nyomán és önkeze javításaival készültek az évvel utóbb világot látott hadi szabályok; s mit az ő fáradatlan cselekvősége, a közbirodalom legnagyobb veszedelmei közt, a győzdelmet elszántságával olly annyira megérdemlett nemesi felkelés sebes felállítása, rendezése, gyakoroltatása, ellátása, kórházak emelése s gyakori személyes megvizsgálása által tön, hálás emlékezetében él azoknak, kik a szomorú idöket vele élték; él emlékezete azon lankadatlan éberségnek, mellyel a haza Ínségét minden, az ellenség által fenyegetett vagy sanyart pontokon bölcs rendelkezésekkel elfordítani vagy enyhíteni törekedett: s ha az ő, s a nemes sereg ön-odaadása koszorúkat nem arathatott, ezt nem a vitézi szellem hiának, hanem egyébnék köszöné, mit az ellenség, saját önnöeinknél méltányosban Ítelve, elismert. E bus, de azért nem kevésbbé lélekemelő időpontnak s nádorunk gondjainak emlékezetét őrzi a polgári örhadak intézete is, melly az ő eszközéséből vévő kez-

detét, mely zsengeiben a rendes hadaktól megfosztott városokban csak a belső rend és bátorság biztosítását czélozá, de midőn az alkotó szellemében tovább menve, a csendes műhely polgáiraiban lassanként nemesebb férfiaságot, erők fejtését és köz szellemet fogott ébrazteni és nevelni: egyikét alkotandja azon emlékeknek, miket József nádor e hazában magának a közjó érdekében emelt. Az iránta való bizodalom, szeretet, tetőzött.

Annál súlyosabban derült a nádorra az 1811. év. Majdnem hűsz esztendeig szakadatlanul folyt háborúk a közbirodalom kincstárát végkép ki látszattak meríteni. Ezüst immár nem forgott köz kézen, az évről évre inkább eláradó papiros rozsul pótlotta azt, mert e papirosoknak az állodalom kincstárában megfelelő biztosítékok nem volt. Bekövetkezett tehát elfordíthatlanul ama mindenünk által érzett szomorú időpont, mely mindenkit készpénz vagyonának négy ötödével szegényebbitett meg. De mi biztosíthatta az új papirosok névbcsét, ha egyéb mint az országnak jót állása? Illy törvény kívántatott a hazától, s az 1811-ki országgyűlése megnyílt. A történetirő tiszte elfogulatlanul megbírálni, mit követel vala a sarkalatos törvények szigora a kormánytól, mit a méltány, sőt a hazafiság az országtól: a nádor, e súlyos helyzetében, a közbirodalom hosszas szerencsétlensége által erre nehezült sürgető szükségét ítélte az okok legfontosbikának: „salus rei publicae suprema lex esto“ hívé ő, 9 áldozatot kért. Tudjuk hogy ez meg nem adatott, s kevés évvel utóbb egy második crisis fejezte be, mit az első megkezdett. De bármint ítéljünk most, midőn a sebeknek már csak helyei látszanak, nem tagadhatni hogy a nádor nem kevesebb hazafiságot bizonyított, mint az ellenzék leghajthatatlanabb tagjai, 8 hogy másfelül ez országgyűlésen nyílt először alkalmá státusférfiúi és elnöki magas tehetségeit egész fenyőkben ragyogtatni. Nem nyers erők viadalma volt ez: itt ő maga, kevés segedelemmel, viaskodott szemtől szembe egy roppant és tömött ellenzékkel a legszebb vegyes ülésekben, miket a hongyűlések évkönyvei fentartottak. S itt, a mi a fiatal nádor szellemi magas elhivatásáról leginkább kezeskedett: nem tudjuk a lelki éberséget, él finom ész, vagy e fenséges nyugodalmat magasztaljuk-e inkább, mely erőnek szülötte volt, midőn a csata folyt, s a többség tiszteletéé, midőn a csata elveszett. A beszédet, melyben a királyi biztoshoz a hon nevében szólt, már nem a kormány nézetének védője, hanem a nádor, mint a nagy országtest elnöke s kiegészítője mondotta. Homályos sejtései között jós szellem szállotta meg őt, midőn búcsúbeszédében e szavakkal nyugtatta saját szive fájalmát: „Reményeinket a magyar nemzet szerencsés nemtője tartja fen, mely a beteg hazát, midőn megmaradhatása áldozatot kér, még soha sem engedte visszavonulni; mely a haza üdvével legbensőbbleg összeforrt királyi méltóság felett nagylelkűen örkődik; mely semmi viszontagságok által a felség szent személye iránti ragaszkodást megfogyasztatni nem hagyja;

melly végre hűség, nagylelkűség, türés és állandóság által minden keserűségeket vagy megelőzni, vagy elviselni, vagy enyhíteni tud.“

E sajnos Perez óta, Tekintetes Academia, örömtelen idők borultak a hazára. Évek múltak évek után, s a nemzet, ügyei köz megvitására, többé össze nem hívatott. A magyar történet meg látszott szűnni. Mit érzett legbelsejében, mit tett József e hosszú szünet idején, azt tudunk nem, de sejtünk, de hinnünk lehet, sőt hinnünk kell abból, mi ő azelőtt, s abból mi utóbb volt. És ne legyen többé emlékezetünk ez idők számára. Azok sokat érleltek meg csendben, mi utóbb örömdús virágzásra nyílt, s születték az 1825. évet, mely a roskadozni indult alkotmányt új biztosítókkal erősítette meg a törvénykönyvben, s egy mindenek felett drága biztosítókkal, a legjobb király szent szavával, ki, valahányszor ön szíve sugallatát háborítatlanul követhet, csak nemesen, csak királyilag cselekedett. A mi az óta e napig a törvényhozás mezején nagy önzéstelen, a valóságos közjóra irányozva létesült; ez áldozatok és engedélyek, miket a kiváltságos rend minden külső kényszer nélkül, egyedül az eszme és méltány hatalmának hódolva, önkényt megada; e nagy lépések a való szabadság és való statusbölcsesség felé: történetünk ez utolsó szakát a leggyümölcsözőbbé tették nemzetünk ezeréves életében, s széppé, nehogy mondjam — sőt büszkeséggel mondom, nagy tekintetű gyülekezet — páratlanná teszik a nemzetek évkönyveiben. Ugyanis a földművelő osztály az anyagi és erkölcsi emelkedését gátló régi terhek és korlátok alól felmentetvén, nevezetes javakkal és jogokkal ajándékozott meg; a közkatonaság sorsa a hadszegőség által emberiv emeltetett, míg másfelül e szabály a vitézi szellem ébredésére és terjedésére egy új hathatós eszközzel gazdagította az országot; a bűnösök javítása s hasznosítása végett országos javaslat készült, mely ha még törvényné nem lett is, de ez ember-szerető mozgalom sokfelé a hazában a börtönállapot már is tetemesen megjavította; a zsidók ügye is enyhített; a nem-nemesek jogai időről időre terjesztetvén, a kiváltságok uralkodása hanyatlásnak indult; az igazság-szolgáltatás czélserű intézkedések által meggyorsított, a köz hitel, kereskedés és ipar felvilágosodott szellemű törvénykönyvek alapjára tetettet; a mezőgazdaság a mezei rendőrséget s vízi munkákat tárgyaló törvényekben új oltalmat nyert; a közlekedési eszközök, állóhid, csatornák, vasutak, szinte törvényvédelem tárgyai lőnek, s az elsővel egyszersmind az agg alkotmányba egy új, a közvirágzást egykor csodálatosan előmozdítandó elv oltatott bé; a nemzetiség új biztosítókkal vétetett körül; tudomány és művészet az academia felállításával, a museum és nemzeti színház megalapításával új támogatásokat nyert; a vallási szabadság a kor, az ész s a szívnek egyformán hangos követelési szerint bátrabban emeli szárnyait; ezek mellett halmaza kész az életműves javításokat magokban foglaló munkálatoknak, sőt már a

felség elhatározásait váró törvényjavaslatoknak is: — mennyi érdek emelve! a közboldogság mennyi új eszközökkel gazdagítva e rövid húsz év alatt! De ez csak a törvényhozás útján. Mit nem teremtett elő e korszakban az emelkedő nemzeti és köz szellem, mit maga a kifejtett egyesülési irány? Nem győzném csak elsorolni. S miért ezeket most, midőn József nádor tetteiről kell szólnom? Nem követem azok példáját, kik újjá születésünk minden részleteinek diszágit az ő koszorújába tűzik. Az uralkodó formák nem teszik azt lehetségessé országban, hol a kezdeményi jog alul van. De gondoljunk székében férfút, elfogultat, régi eszmék, avult erkölcsök a megszokott formák által, kinek minden javítás egy egy jog vesztése, egy egy szép formo összetörése: mennyi szó halaiul akkor el az ajkon, mennyi indítvány fojtódik el csiráiban, millv rögössé leszen a haladási pálya, melly késedelmessé és örömtelenné, mit végkép gátolni nem lehet, mennyi betű leszen, melly igazgatói hatalmának fagyos kezei alatt nem kapand életre, vagy kór és fél éltet élend csak? — És mit tett József nádor? — Nem, Önök ezt nem kérdezik. Kortársai vagyunk mind szép éltének e legszebb szakában, s mélyen be van vésve szívünkbe, mit köszön közbenjárásának a megerősített alkotmány, a vallási szabadság, mit nemzetiségünk emelkedése és a haladási rendszer diadalma: sőt díszlése minden javításnak. Mert nap vala ő, mellynek melegítő sugarai-ban minden elhintett magvak kicsiráztak. Lelkében hely volt az állodalom minden érdekeinek számára, s nem volt ügy, anyagi, vagy szellemi, vagy erkölcsi, mellyre figyelme szívesen ne szállt volna. S azért volt hatása érezhető mindenütt, itt tanácsa, ott helyeslése és bátorítása: itt hatott tekintélye súlyát vetve a mérlegbe, ott mérsékelve a szertelenségét, másutt tolvá az akaratlanságot. S épen e mindenre kiható gondban és hajlamban áruhá el e magas lélek fejedelmi természetét. És azért, nagy tekintetű gyülekezet a nélkül hogy számos kitűnő honosinknak részletekben áldást érdemlő hazafiúi törekvései és tettei érdemét kisebbitenők: ez egyetemes haladás lélekemelő képében József nádor szerető lehelete nyomait nem látunk, befolyása áldásait számba nem vennünk hálatlanság nélkül csakugyan nem lehet.

Eddig leginkább a törvényhozó lebegett előttünk. A bírót és igazgató főnököt nem kisebb erények díszesítették. Az önkény ellensége, szorosan törvény s fenálló szabályok vezették, s ezt kíváná az alája rendeltéktől is. Maga példája a csüggedhetetlen szorgalomnak, egymaga annyit dolgozott, mint egy egész hivatal; s hol kormányserkezet vagy körülmények meg nem kötötték, gyors az elhatározásban, és nyomós. Veszedelem idején vigyázó, mérsékelt és erélyes. így midőn a dögvész ütött be déli határinkon, így midőn a nyugatot ellenség fegyvere háborgatta, így az epimirigy szomorú időszakában, s midőn a Duna árja fővárosainkat pusztítá. Szerető gondjainak kedves tárgya Pest vala. Egy az egészség, biztosság és kényelem kívánalmait betöltő fővárost a hazai emelkedés egyik vezetes emeltyűjének tártá. Minden

tekintetek Pest mellett szóltak. A szűk látkörű polgárok kormányzása s egy felsőbb igazgató széktől függés mellett a czélszerű intézkedések vagy alulról lehetlenné, vagy felülről késedelmesekké lettek. Kivette tehát e város szépítő bizottmányát mind a két befolyás alól, s független királyi hivatallá alakítá. Mint elnök ennek valóságos lelke is volt. Építészti rendszert adott a városnak, a szabályozásba önmaga befolyt, az árvíz napjai után a régi hibákat, mennyire a romboló veszedelem lehetővé tette, helyre hozta, s a közlekedés, biztosság és kényelem előmozdítására utcákat vágatótt, egyebeket szélesített, négy új tért nyitott, a vályogépítést tökéletesen eltörlötte, az építkezők segítségére hasznos kölcsönt eszközölt, s a seregesen beküldött terveket önmaga vizsgálván meg, az inség napjai után folyvást három kezét fárasztott tollba mondott végzései leírásával. Szenvedelme öly élnék volt, hogy e tárgyakat utazásai közben is maga után küldetve a leggyorsabban ellátá, sőt azokat vég betegségében nem bízá más kezekre. Csoda-e, hogy az ismeretes nagy vezénylő alatt könyező szemeit e várostól el nem fordítva állott vára ablakai-ban, emészödvé a csapástól, mely alatt az ifjú óriás roskadozni látszott?

Nemzeti nyelvünk viszontagságai tudvák a Tekintetes Academia előtt. Az ő közbenjártának köszöni a magyar, hogy e törvény mai szélességében áll. És ő a győzedelmet édessé is tette. Mert kimondá, midön a haza atyái vég ízben sereglettek körülé, hogy noha a rendek gyöngédsége őt az új törvény alól kifogta, s előhaladt kora daczára, reményli, mikép viszontlátáskor magyar igékkel szólhatand Magyarországhoz; és bár a gondviselés nem engedé neki s a hazának e boldog napot elérniök, bebizonyítá, hogy az Ígélet szilárd feltétel szüleménye volt, mert nem csak a legszigorúbban s legtágabb határok közt lépteté életbe a törvényt, hanem maga is hódolva neki, midön helytartói félszázada szerencsés betöltöthette, magyarul szólítá meg a helytartó tanácsot. s magyarul kedves jász-kúnait, midön hason ünnepre közöttük utolszor megjelené. És a nádor gyermekségében nem hallott magyar szót, s most hetven éves volt!

Ennyi munka, illy cselekvőség mellett mik voltak József nádor örömei? Mik egyebek, mint minden magas lelkeké: a tudományokkal barátkozás. Azért nem volt már élte alkonyán vidék az emberi ösmeretek nagy birodalmában, mellyben tájékozva nem vala, a történetben pedig, régiség-tanban, országtudományokban, a természetiek- és gazdaságban nem egyedül tanult, de valóságos tudós volt. E készüllet kivillant koronként köz beszédeiből is, mellyek rendszerint rövidék és szorosan a felforgó dolog nyomán járók voltak, de meglepő vala a szakemberekkel társalkodása az említett mezőkön, mert mindig a tárgy lényegére irányzott kérdései nem kevésbbé árulák el alapos ismereteit, mint mindenkor rövid, de a tudomány mélyeiből felgyümölcsözött észrevételeit. Az utazások leírása különösen kedves olvasmányai voltak, innen merítette ő, ritka emlékező tehetsége által segítve, e

csodálatra méltó ismeretét a világ minden részeinek, mely országtani nézetekre is hathatósan befolyt. Alcsút és Kisjenő, mellyeket egyvalaki a magyar gazdák Mekkájául jelelt ki, gazdasági ösmereteinek úgy, mint gyakorlati tapintatának emlékei; s példányai egyszersmind annak, mint lehetne e termékeny hazában a haszonnal egyesíteni a szépet. S megillető volt néha látni az országos aggályokkal terhelte férfiút, mely gyengéd gondossággal ápolta kertéinek virágait. Szép — monda egy neves francia író, midőn Józsefet, a még gyermeket, a florenczi nagyhercegi kertben fűvésznit látá — szép a királyok gyermekeit a természettel társalkodva látni! Tegyük hozzá: tiszta, nemes indulat jele, ha e vonzalom a természethez az ősz hajak alatt sem hül meg. A régiségek és irodalom szeretetének örök emléke a magyar nemzeti museum, mellyet midőn bármely emlék megszerzése által nevelhetett, az nap nálánál senki boldogabb nem volt. Nem csak jártas vala a szépművészetek történeteiben, hanem magán erszényéből is nem egy hazai növényeket segített, de mint mindent, úgy ezt is zaj és nyilvánosság nélkül. S mind ezen élményeit isten egy mással, egy ollyannal tetézte, mely a föld fejlődésénél oly ritkán tér be: szerencsés férje volt egy az erény és jótét malasztáiban élő nőnek; és saját lelke képre teremtett lelkes és jó gyermekek szépíték hanyatló napjait, kiknek ő nem csak gyöngéd atyjok volt, hanem kikbe emberszerető szíve érzéseit s magas szelleme nemes irányait is bécsepegetni ügyekezett.

Ha tettek, ha hatás teszik az ember életét, ime ez élete az elhunyt nádornak. A képet jellemének vonásai egészítik ki. Egyszerű mint beszédeiben, viseletében, egyszerű volt udvarában is: a valódiság mindenütt több a kül színnél, vagy épen a látszatnál. Palotája nyílt mindeneknek, kik rendeléseit venni, kik kérni, kik helyesléséből bátorságot és erőt meríteni hozzá hetenként sereglettek. Előleges beírás, bejelentés nem kellé, név nélkül bé leheté lépni ahoz, ki mindenkit oly tiszta szívvel fogadhata négy szem között. Leereszkedése nem érezeté a lépcső magasságát, mellyről a szólóhoz leszálla, s azért azon ünnepies hódolat, mely vele szem közt kitkit elfogott, s mely egyedül belső méltóság hatása volt, s azon felsőség, mit a mindennapiason felülemelt ritka jelleme, ismeretei és bölcsesége akaratlanul gyakorlának, nem volt nyomó vagy fájó, hanem emelő és melegítő. És így, míg a főherceget elfelejteté előtünk nyájassága, a nagy ember előtt meg kellé hajolnunk. Kit érdemesnek tartott reá, kitől részleteket érthetett s felvilágosítást várhatott, annak ajkait megoldotta e nyájasság, meg kérdései; a hallottakat megjegyzé, de meggyőződése közé csak akkor vévé fel, midőn a tárgy minden oldalról meglátolva volt. Jósága sokszor bízék, és megcsalatozott; de e jóság épen abban nyilatkozattá nemes természetét, hogy ha az élet későbbi éveiben az embereket, miután annyiszor látá süllyedni és bukni, kevésbé becsléte is, de az embert mindekor szerette. Lassúbb lón ítéleteiben,

vigyázóbb választásaiban, de kit így is teljes mértékűnek lelt, attúl bizodal-
mát többé el nem vonta. Az árulkodást nem tűrte, s ha szíve még az árul-
kodót nem szegyeníté meg szembe, az ész visszasújtá a vádat arra, ki azzal
a jót akará sújtani. S ha mikor ferde vélemény hatotta át még is a levegőt
körötte, s balul történt itélnie arról, kit önmaga nem vizsgálá meg; ha ezt
megismerheté és ártatlannak talála, bizodalma egész mennyével tette jóvá
az önvétlen hibát. Kérést visszautasítani szíve nem volt, s ha kéretek, midőn
nem adhatott, hallgatással s arcvonásaiban olvashatott sajonnal felelt, hogy
a megtagadás ne fájjon, vagy éppen ne piritsón. A nyugalom, mely alakján
s e méltóságos arczon ült sem vérmérséklet következése, sem mesterkelt nem
vala, hanem tükre a magával tisztában levő léleknek, s eredménye az akarat-
erőnek, mely nem engedé, hogy érzései tengerét az indulatok szellői fel-
háborítsák. Ha valamely tettét siker érte, ha a vita terén okai győztek, örült,
s ez örömet nem rejté el, hanem eltölt képe jószívú derűt mosolygással;
mellytől azon mosoly különbözött, mit másokét haladó tiszta felfogás s bizat-
tó önérték vont össze ajkai körül, s mely gúnyos kifejezést vett volna fel,
ha soha nem hallgató jósága ezt kifejlődni engedi. De ama mosolygás néha
a fájdalom takarója is volt, mikor családi körben más veszedelme fölött el
kellé rejteni az aggságot; emezzel pedig a halált nézte, melyet úgy foga-
dott mint győző, és nem mint győzött.

Mert beszédem fonala a nádor kórágya mellé hozott. Emlékeznük
mindnyáján a szomorú őszi napokra, melyek az országos örömet búra, féle-
lemre változtatták. Ő sejté, hogy a betegség szele az élet tűzhelyéhez köze-
lített. Az orvosi jelentéseket szemmel tartotta, nem mintha félve a végtől
akarna felvilágosíttatni állapotjáról, hanem hogy arra készülhessen. De így a
szomorú helyzetről teljesen nem értesültünk. Es javult is ez, s e Tekintetes
Academia szerencsés lehetett őt a nádori félszázad reggelén ragaszkodása
emlékével megörvendeztetni. De az enyhülés fegyverszünet volt csak, nem
béke. Az új év beköszöntött, hogy ő azt utolszor üdvözelve. Az új hír fel-
riaszta bennünket: ő nyugalommal várta az elutasíthatatlant. Kedvetlenség,
elsüllyedés nem voltak rajta láthatók; hanem vallásos bizodalommal, ön-oda-
adással viselte az éles szenvedéseket, mik az elsanyart testet utól érték, és
még ekkor is a munka végképen nem lön felfüggesztve, mert valamint lelke
munkában élt, úgy ment a halál elébe is. Mégis önnőneivel nem érezteté,
hogy sorsát ismeri, nehogy fájdalmokat nevelje; de maga számot vetvén
istenével, magával, 8 kötelességeivel, tollba monda búcsúlevelét a királyhoz,
csendben és derülten, azallat hogy az írónak szíve repedezett. S oda írá nevét
— utolszor. Egy óhajátása volt még ez életben, s egy aggodalma: István fiát,
lelke gyermekét láthatni, megáldani, s utolsó tanácsaival erősítenie egy hosszú
pályára, melyet ez atyátlanul futand meg. De egyet ne tagadd meg tőle, o
ég! — És István belépett. Egy dicsőülthez illő derült nyugalommal monda:

„István, nem sok hia volt, s elkésel. Tudom, hogy meg kell hallnom, még sokat el kell vala végeznem — aggódnám gyermekeim kiskorúságán is — de István, te atyjok léssz!” Következett az éj. A fenséges nő egy kisdéd kalánban nyújtja neki gyógyitalt: ő azt meglegedett szelíd mosolygással megköszönvén: nyújtsd, monda, a csészét, még lehet a szokott módon is.“ Lelkét erflsíté a magasszívű nő öngyözelmé is, melly engedé, hogy a vég óráig gyöngéd, hű s a lélekjelenlétet soha el nem vesztő ápolója legyen; s szépíté elválását a virágzó gyermekek köre, kiket hiány nélkül, rendre megáldhatott. A főérsek belépett, a testi fájdalmak elálltak, a nádor néhány percz múlva lelketlen tetem volt.

Erősejtemen: ana Ion Eberh. Szent Mihályi Fejed. i. Király. von Giesbrecht. apostolika. Krónika. Buda.
 1792. FRANCISZUS II. UNTERKÖNIG. KÖNIG. V. HUNG. KRÖNUNG.

Ferenc király budai koronázása 1792 június 6-án
 (F. Wolf del. Impr. Höslich)

József nádor mint tizenhat éves főherceg járt először Magyarországon, bátyja, Ferenc király budai koronázási ünnepsége alkalmából. Erről az útból naplót vezetett, (eredetijét a főhercegi család alcsumi családi levéltára őrzi,) melyben leírja magyarországi tartózkodása élményeit, Pest és Buda nevezetességeit és a koronázási ünnepség lefolyását. Az ország nádora akkor az ifjú főherceg bátyja, Sándor Lipót volt, kit „a Rendek egy Akarattal, Királyokhoz vonzó hív indulatjoknak leg-főbb Bizonyóságául, Posonyban, Novembernek 13 Napján MDCCXC. Nádor Ispánnak kívántak; hogy ő legyen a Nemzetnek a nagy Mátyás törvénné szerént, első Tisztviselője.“ Sándor Lipót 1795 július 10-én, Laxenburgban szerencsétlen halált halt. Tűzijátékot készített, mely munka közben felrobbant és halálra égette a nádor-főherceget. A magyar nemzetet a gyászhir annyira lesújtotta, hogy egyes megyei közgyűléseket fel kellett függeszteni, mert az emberek a fájdalomtól nem tudtak szóhoz jutni.

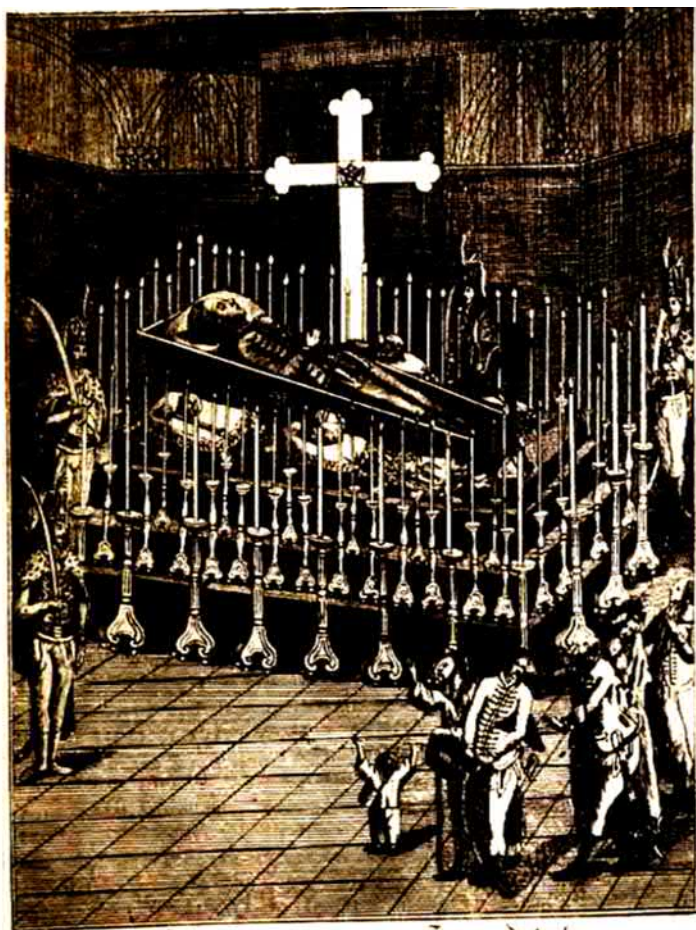

Pest és Buda látképe a Gellérthegyről, előtében udvari dáma, hiszlek (1830-as években)
(Amerika, szék)

(Hieckel festménye után metszette Pichler)

„Húszon harmadik Esztendői még el nem haladta. Egészsége virágában. Ideiének zöldellő Tavoszszybon él való: a midőn János Havinak 10-dikén — Fájdalmas Emlékezeti — Kedves Testvér Hugó Születése Napjának megünneplésére egy Tűzi Játékor maga készítvén, hirtelen — véletlenül — a solétromos és büdösköves pomak egy pusztító Szikráról lelt Felgyuladása éhöl szörnyűen le-veretették, össze-szeggették, óh Eggek!”

Kisrtyó emlékezett

*A' Nehas Fellegeti Királyi Herceg Leopold Sándor,
a Magyar vezzag' Várat Lipót, 1792. évi
október 14-én Pesten született 1792.
évi szeptember 14-én Magyarországon
1792. október 14-én Magyarországon*

Loaner Döntmal

*Mal. Sr. d. 9. Alexander Leopold,
Erzherzog von Oesterreich, Fürst des
Römischen Reichs und erbg. ungarisch-
licher Pfalzgraf der Deutschen, geb.
den 14. Aug. 1792. um 12. Uhr, 1792.*

JÓZSEF ANTAL löherceg, Magyarország helytartója, majd nádora, 17W-ben

„Öltözeteknek mért van olly nagy fényne
Ma? — mert elérkezett gyermekeink remény-
inye.

JÓZSEF ANTAL mi-iss üdvezlyük, míg élünk
S a koporsókban-is vig vissziuk-el véltünk“
Üdvözlő vers a főherceg bevonulásáról

Ferenc király 1795 július 20-án nevezte ki József Antal főherceget Magyarország helytartójává. Néhány nappal később írásos utasítást adott neki „mintegy vezérfonálként“ jövendő magatartásához, új méltóságában. Atyai hangon ajánlja az uralkodó öccsének, hogy házában tartson rendet, gazdálkodjék jól, íróasztala estére mindig „tisztá“ legyen, környezetével bánjék emberségesen és ne tűrje az intrikát. Figyelmezteti, hogy utazza be Magyarországot, de ne pompával, hanem mellőzve a felesleges kiadásokat. Csak így ismerheti meg alattvalóit, akikkel szemben első kötelessége az igazságosság. „Egy nemes és hatalmas nemzetnek kerülsz élére, egy nagy és gazdag országnak, melynek erőit az uralkodó ház érdekében még fokozni kell. Az legyen legfőbb célod. hogy ennek a nemzetnek becsülését, bizalmát és szeretetét megnyerjed, minden erőddel ezért dolgozz! A magyar nagyon tüzes és nagyon kényes kiváltságaira, azonkívül bizalmatlan, de törvényeinek szigorú betartásával könnyen ki lehet vele jönni...“ József Antal főherceg, helytartó, 1795 szeptember 19-én d. e. 11 órakor vonult be Budára, ahol diadalkapu és a nemzet előlegezett bizalma várta. Másnap, szeptember 20-án az ifjú főherceg már levelet írt Bécsbe, bátyjának: „Budára érkezve, kötelességemnek tartom Felsőgednek jelenteni mindazt, ami eddig történt.“ Ezzel a levéllel kezdődött 50 éves alkotó-munkássága.

A budai diadalkapu

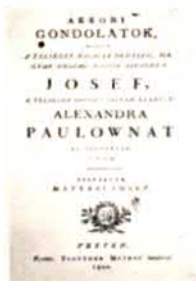
József Antal főherceg, mint megválasztott nádor, bevonul Budára
Lemaître metszete

A pozsonyi országgyűlés 1796 november 12-iki ülése, a legünnepélyesebb formában, a király és a királyné jelenlétében zajlott le. Az ülésen a hercegprímás felhívta a karokat és rendeket a nádorválasztásra, mely a „Kandidáló-levél” felolvasása után egyhangú lelkesedéssel történt. Majd József Antal főherceg letette a nádori esküt és a koronás király megerősítette öccsét a díszes méltóságban. Államügyek, külügyek, Magyarország belső gazdasági kérdései, a nemzeti felkelés és az olaszországi hadjárat (1797) foglalkoztatták a nádort, aki a következő évben (1798) meglátogatta a magyar bányavárosokat. 1799 február 23-án írta a nádor királyi bátyjának Szent-Pétervárról ezeket a sorokat. „Alexandra nagyhercegnő, kit Felsőged az orosz császárral egyetértve menyasszonyomul jelölt ki, már első pillanatban meghódított szépségével és egyéniségével... Őszinte szívből kell Felsőgednek megválnom, hogy találkozásunk életem legboldogabb pillanata volt, mert olyan szép és nemes hercegnő kerül oldalam mellé, aki szeretni fog s akivel boldog leszek... Nem hálálhatom meg kellőleg Felsőged kegyességét, hogy őt jelölte ki számomra élettársul, meg vagyok győződve, hogy e házassággal családi boldogságom egész életemre biztosítva van.” Alexandra Pavlovna nagyhercegnő, I. Pál orosz cár leánya, 1783 augusztus 9-én született. Tizenhárom éves korában IV. Gusztáv Adolf, az akkor 18 éves svéd király akarta nőül venni, de vallási okokból a házasság meghiúsult. A hercegnő 16 éves volt, mikor József nádor eljegyezte.

Alexandra Pavlovna nagyhercegnő és József nádor
előegyeztési képe

© C. Zimonyi-pályázat. Bp., 1900.

„Jár hamar! regem kiterült karokkal
 Vár Hazánk, József! kebelébe: visszol
 Jár szerentsenek, Fiad, rika kintu
 [Hercegi Jázoni]

ÉS H. lebeges, Szeretet Jékihyal
 A kinek szívét örömnök ajánlja
 Legy, Alexandránk, s oltaj-ággal okes
 [Béke-Gajamburk]

Világvizit, vers, József nádor és Alexandra
 Pavlovna hercegnő eljegyzéséről

József nádor diszkocsija, melyen első felesége, Alexandra Pavlovna Budéra bevonult

(Magyar Történelmi Múzeum gyűjteménye. Jelenleg letét a Királyi Várban)

József nádor és Alexandra Pavlovna nagyhercegnő egybekelése 1799 október 30-án ment végbe, Gatsinán, az orosz császári család „mulató-kastélyában,” Szent-Pétervár közelében. Az esküvő előbb a császári kápolnában görög szertartás szerint, majd utána, a palota lovagtermében felszentelt oltár előtt, a római katolikus vallás szertartása szerint zajlott le. A nádor az esküvő előtt írott leveleiben panaszkodik királyi bátyjának, hogy a cár nem túlságosan barátságos hozzá. (Politikai okok! Az oroszok megelégték a háborúskodást a franciák ellen és seregeiket haza akarták vonni, ami Ferenc király-császár számításait keresztezte.) A nádot csak házassága vigasztalja. Politikailag tehetetlen apósánál. November 10-én például ezt írja Ferenc királynak: „Két napon át hasztalan próbálkoztam, nem tudtam a császár elé jutni... Ezek után nincs más hátra, elutazom innen, a nélkül, hogy Felégednek hasznos szolgálatot tehettem volna...” 1800 január 5-én érkezett az ifjú pár Bécsbe, ahol négy héten át bálákat, hangversenyeket, színházi diszlocádásokat rendeztek a fiatalok tiszteletére, Január 29-én indultak haza Budára, ahová február 1-én, délután egy órakor érkeztek. „Midőn a Tanács-ház előtt mentek el ő Fő Hertzegségek: dob és trombitaszó hangzott s harsogott ki a Tanács-házból és egy ott fel-állított győzdelmi kapu előtt, mind a két JNemből való feles számú Nevendékek pásztori módra fel-öltözködve, a jeles alkalomságához készült öröm-éneket énekelték...” Zengett az ének, zúgott az éljen... „A gyalog polgárságnak háromszori Salve-adása fejezte hé az ezen napi ünneplést kívülről, a palotán belül pedig víg ebéd...” Egykori újságok feljegyezték, hogy „a míg a pompás menetel közt az örvendetes Vivát kiáltások s az ágyú durrogások betöltötték a levegőt” a Duna jege megindult és „sok ezernyi Pestiek kenteiének voltak az éjtszakát Budán tölteni”.

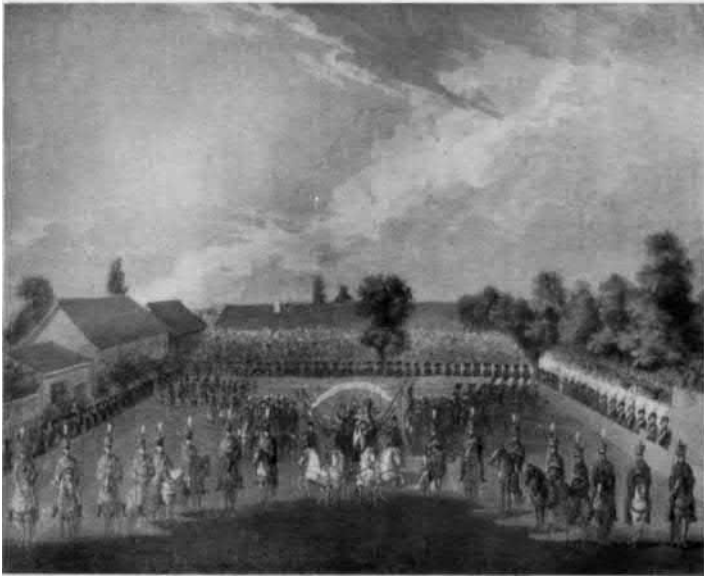

Alexandra Pavlovna, násznapján

Grienburg Henrik „Öröm” c. művéből

1799 március 3-án zajlott le Szent-Pétervárott JÓZSEF nádor és ALEXANDRA PAVLOVNA magyhercegnő eljegyzése. Az ünnepélyes esemény a császári cári palota igyeczvetti gyémánt-kamrájában ment végbe, orosz szerzetás szerint.

A templomi szerzetásokat a kazáni érsek végezte, a jeggyűrűket maga a cár váltotta. Az eljegyzés után a nádor ez írta királyi btyjának: „Higgye el Felsőged, hogy nehéz szívvel urazom el Innen, egyrészt mert el kell válnom arám-

1800 május 3-án leryes lovas-játékok rendeztek Pesten, ez ifjú nádorné nevenapján. „Tizenhat magyar vítzérek állanak előlóháton, pompás Nemzeti Köntösökben, kik közöli szemléltetik a jobb szármány NÁDORISPANYUNK ó Királyi Herrzegege képe is.” (Fischer udvari rézmeztő műve, mely azonban csak 1802 márciusában jelent meg és a Magyar Hirmondó szerint „egynék az ára legalább is öt forint.”)

Az ifjú pár boldogsága tökéletes. „Harminnie Parfaite“ — felírás ragyog a palota „szabijában“ az egyik ünnepségen. A Magyar Kurír 1800 március 4-én jelenti Bécsből: „Tegnap indult el innen Hudára ama nagy nevű Haydn Muzsikus-Doktor és Direktor, hogy a Nádorispányné Ő. Csász. Hertzgege parantsolatjára el énekeltesse s el muzsikáltassa a TEREMTÉS név alatt esmérates remek muzsikáját, Nádorispányunk születése napján, melly Mártziusnak 9-dikén lessz.“ Haydn után egy másik muzsikust hívott meg Budára a nádor hitvese. Május 13-án a Magyar Kurír ezt írja: „a Budai Théátrumban Concert tartatott, amelyben egy Beethoven nevű híres muzsikus a Forte-Pianon való mesterséges jádzása által mindeneknek magára vonta a figyelmeségét....“ Haydn és Beethoven Pest-Budán!... Közben „szakadatlan folyamatban vágnak ezen két főfő Városában Hazánknek a víg Mulatságok...“ A gróf Batthyány Tivadar kertjében rendezett bálon a tánchoz magyar muzsikusokat fogadtak, magyar énekesek énekeltek és csak magyar ételeket szolgáltak fel. A magyar muzsika, ének és tánc ezekben a hónapokban lett udvarképes Pest-Budán... Az orosz cár leánya a nádor hitvese tette azzá...

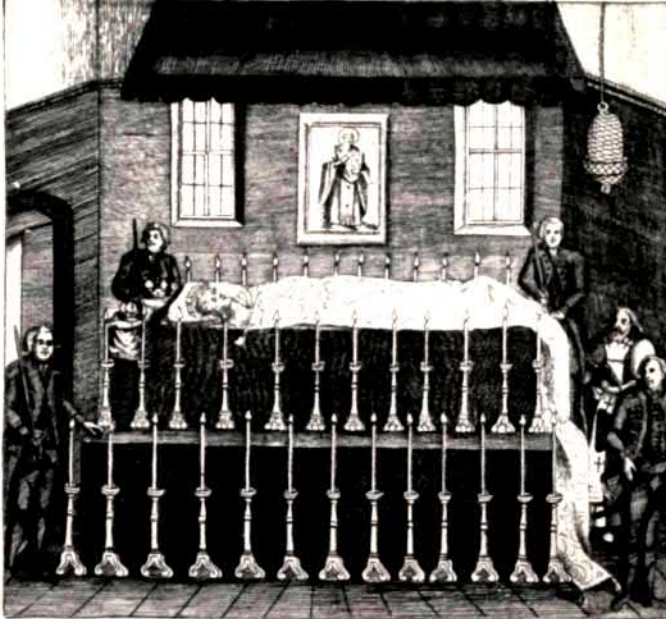

József nádor névnapj üdvözlése vízfestmény]

A szerető hitves, ki a napsugarat jelentette a nádor oldalán, 1801 március 8-án leánygyermeket szült. A kised csak egy-két óráig élt. A szerencsétlen, fiatal anya egy héttel később belehalt a szülési fájdalmakba. Baróti Szabó Dávid feljajdulása az egész nemzet gyászát jelentette: „Nintsen Alexandránk, nintsen Pavlovna; Világtól bútsut vett, s Szüleit, Férjét, és minket egészen gyászba hozott... Sír Buda Vára, zokog minden Rend, Nem, Kar...”

Igen kegyes, és elrejtethetlen Emlékeztető-Ofiálupa
 Császári Királyi Fő Hercegeg Afzsony Alexandra Pavlovának, az Orosz. Borsalalm-
 Nagy Hercegeg Afzsonyának, és Auszriai Fő Hercegeg Afzsonyának, a ki Augusztusnak
 9^{án} napján 1793^{án} szatendában született, Októbernek 30^{án} 1799^{án} szék- O Királyi Fő
 Hercegegége József Antal, Auszriai Fő Hercegegével és Magyar- Ország Nádor- Uffn-
 nyával hazafelé az Egyetemesre lepett, és Marzianusnak szentelt, és eltemetett. k. 1801. 3. 10.

Hochtrauer und unergplicher Deutmaßl
 Durch d. k. k. Reichs-Maria Theresia Kaiserin von
 Ungarn, und Erbtzerzogin von Böhmen, welche den 9ten
 August 1783ten Geböhren, den 30ten October 1799ten
 St. R. S. dem Erzherzog von Böhmen, und Palatin
 von Ungarn, Joseph Anton, vermählt, und den 10ten
 März 1801ten Verstorben.

Всежалостный и незабравный случай.
 Ее И. В. Высочество Александра Павловна, великая
 княгиня Российская, и Еригерцогиня Австрийская,
 рожденная дне 9го Августа 1793 в 30. Окте-
 бря 1794. Бракъ состоялся съ Его И. К. В. и
 Еригерцогом Австрийскимъ Паламтиномъ Кра-
 левскимъ Хунгарскимъ Юсифомъ Антономъ,
 а она върменнѣя ввѣчную жизнь пре-
 селася дне 10 Марта 1801 Годе.

Alexandra Pavlovna a ravatalon

Az ideiglenesen eltemetett nádorné koporsóját 1803-ban szállították el a budai várból az örömi sírköpolnába, ahonnan csak 1809-ben, a francia hadjárat idején vitték vissza átmenetileg Budára. A cár, a nádorné atyja, már nem értesülhetett szerencsétlen sorsú leánya haláláról. Králsz István, a nádor huszára, aki a gázshírrel Pétervárra indult, a magyar határon találkozott az orosz futárral, aki I. Pál halálának hírével útban volt Budavár felé.

József nádor az 1820-as évek elején
(Fajzsin és Metznerk Szab.)

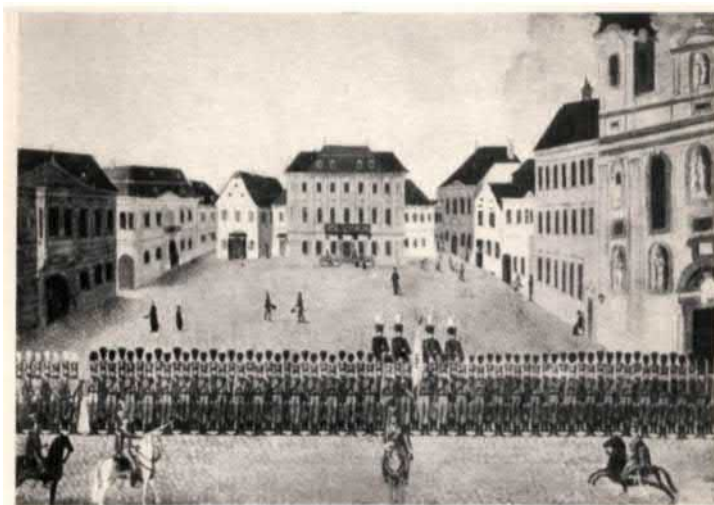

Hild János Pestszabályozási tervének leírata

Legendás, regényes hagyomány, hogy József nádor első felvétele kedvéért vetette fel Pest város szabályozási tervét. Alexandra Pavlovna már az ürömi kápolna sírboltjában nyugodott, mikor 1804 végén a nádor lelkében felmerült a gondolat Pest újjáépítésére. Az év november 16-án leiratot intézett a városhoz, melyben azt mondja, hogy Pest szabályozásának és szépitésének gondolata közvetlenül az uralkodótól származik. A kijelentés nem lehetett más, mint a köteles tisztelet megnyilvánulása a koronás fővel szemben. József nádor minden szépért és jóért lelkesedett, s korszakalkotó munkásságánakegyik legmaradandóbbja, hogy a szegényes külsejű, elhanyagolt Pestet modern várossá alakította át. (Ugyanakkor a vidéket sem hanyagolta el. Hercegfalva községben — melyet róla neveztek el — emlékoszlop hirdeti, hogy az ő kezdeményezésére épült, 1810 18 között). Hild János építőmesterre bízta a nádor Pest szabályozásának és szépitésének tervét, s annak elkészítése után megalapította a kir. szépitőbizottságot, melynek irányítását az uralkodó 1808 októberében a nádorra ruházta. A József nádor korabeli Pestről már csak metszetek és képek regélnek, de ligeteiben, melyek az ő kezdeményezésére létesültek, ma is gyönyörködünk és a középületek, melyek az ő gondoskodását hirdetik, nagyrészt ma is díszei a fővárosnak.

A győri nemesi felkelők a Piac-léren

(Hieronymy Ferenc festményei)

Jenő herceg, Napóleon katonáival Győr felé közeledett. A francia császár Sehönbrunnból írta leveleit Joséphine császárnénak . . . 1809, Pütkösd Havának 10-dik Napján intézte József Fő Hertzeg, Nádor Ispány Paranoalattját a Felkelő magyar sereghez: „Vitéz Őseinknek Kardiához kell eltökélve nylniimik! s a híjjános Kitanítás s Felkészítés akadályait bajnoki lélekkel s Királyunkhoz való hűséggel kell meghaladnunk. A Haza veszedelemben forog! Ha azt a veszélyektől meg nem menthetjük — haljunk meg! . . .“ Őt nappal később kelt Napóleon „Proclamatio“-ja a magyarokhoz: „Gyülekezettek össze Rákos mezejére, régi őseitek szokása szerént, tartsatok ott igaz Nemzeti Gyűlést és adgyátok tudtomra végzéseiteket. . .“ De a nemzet, a nádor vezetése mellett, hű maradt királyához és hadba szállt . . . Szabadhegyről tudatta Jenő herceg Napóleon császárral 1809 június 15-én: „Felség! Ma reggel szürkülletkor elfoglaltattam Győr külvárosait a badeni csapatokkal/ Másnap Napóleon írta Seliönbrunnból a császárnénak: „Apródot küldök hozzád a hírrel, hogy a maréngói csata 14. évfordulóján Jenő csatát nyert János főherceg és a nádor-főherceg ellen, Győrött, Magyarországon és elvett tőlük 8000 embert, több ágyút, 4 zászlót és üldözte őket nagyon messze a budai úton. . .“^{*1} 1809 augusztus 31-én Napóleon Győr falai közé érkezett ... A magyar felkelő sereget a nádor az év karácsonyára bocsátotta haza.

Az 1810 szeptember 5-én pusztító tabáni tűzvész kegyképe, Szent Flórián alakjával

(Olajfestmény a Kapisztrán Jánosról elnevezett helyőrségi templomban)

A nádor éppen a tanácsban tartózkodott, mikor a harangok zúgása hírül adta Lovon vágatott a tűz színhelyére, ahol oltás közben megsebesült, de folytatta a száz ház égett le. A Tabán a nádor jóvoltából hamarosan újjáépült. (1933-ban bontották le végleg.)

vezed helyőrségi templomban)

ta a veszedelmet.
egély-nyújtást. Négy-

A második hitves
(Weyde hercegnéje után, másnéven
Ferdinánd, Pál)

„A törnyosodott Buda s Pest
Salvét izgott! — e holt —
Vén Szent Gellert Józsefjéti és
Herminef jalmacsola!”

(Ez már egy utóbbi verzió)

József nádor második házasa sem volt szerencsés az elsőnél. Tizennégy esztendőig lakott szívében a gyász Alexandra Pavlovna elvesztése után. A mérhetetlen fájdalom csak úgy tudta elviselni, hogy fokozott munkának szentelte minden percét. Legfőbb törekvése arra irányult, hogy a nemzet kívánságainak útját a király és tanácsosai előtt egyengesse. Nem volt ez könnyű feladat, de törekvéseinek másik oldala sem volt játék, amikor állandó áldozatok kellett kérnie a nemzetől a birodalom megsegítése érdekében. Napóleon oroszországi veresége után Ferenc király újabb élet-halál harcra készült Franciaország ellen. 1813 júliusában a nádor körlevelében szólította fel a vármegyéket, hogy „vennének Ők is részt a béke állandó megalapításának, vagy ha az nem sikerül, a birodalom megmentésének dicsőségében.” Majd a háborús izgalmuk elcsendesedtek, a lelkek felszabadultak és József nádor csak most gondolt arra, hogy másodszor is élettársat vegyen maga mellé. 1815 augusztus 30-án kötött házasságot Hermine hercegnővel, Viktor Károly, Anhalt-Bernlmg-Schaumburg hercegnék leányával. Két évig élvezhette a szép, megértő hitves mellett a visszatért boldogságot. A szeretett asszony abban az órában, amikor ikergermekkel — Hermine és István örvendeztette meg fenséges urát, a halál karjába hanyatlott. (1817 szeptember 14-én.)

József nádor „nyári-laka” a Margitszigelen
(Körny. Szeretnev Miklós intézetéből, Pesten)

A Margitsziget története elválaszthatatlan József nádor nevéől, Amikor II. József 1782-ben feloszlatta az egyházi rendeket, a szigetről eltűntek a szerzetesek és a szentéletű apácák. A király kijelölte a szigetet Sándor Lipót nádor-főherceg számára — mulatóhelynek. Ezzel megkezdődött a Margitszigetnek az a kora, amióta „Palatinus sziget”-nek nevezhetnénk, mert a főhercegi család birtokában maradt négy nemzedéken át. A Margitsziget ujjáalkotója József nádor, aki hirtelen elhalt bátyja helyébe lépve, felfedezte a sziget rejtett szépségeit és elhatározta, hogy azokat fejleszteni fogja. A sziget tulajdonképpen a pilisicsabai uradalomhoz tartozott, ezt aztán a nádor elcserélte a kincstár püspökladányi uradalmával s miután ez megtörtént, királyi adománnyal a sziget tulajdonosa lett. Tost Károly nevű kertésze segítségével hamarosan tündérkertté varázsolta a szigetet. A középkori romokhoz támaszkodva állott a nádor egyszerűségében előkelő „nyári-laka”. Hermina, a második hitves, felfedezte a szigeti melegforrást, amely fölé már 1816-ban fürdőépületet akart emelni. József nádor ugyanakkor megnyitotta a szigetet a polgárok előtt, akik a partokon fürdhettek is . . . 1815 október végén bárom uralkodó szüretelt József nádor szőlőjében, a Margitszigeten. A bécsi kongresszus Bihari János muzsikájára táncolt. Ferenc király-császár, I. Sándor orosz cár és III, Frigyes Vilmos porosz király voltak a nádor vendégei. Négy napig tartott a mulatozás. Hazatérőben I. Sándor cár, a nádor kíséretében Ūröm felé vette útját, ahol szépséges húga, Alexandra Pavlovna, a nádor első felesége, nyugodott.

József nádor, Palatinus-huszárok kíséretében

(D. Montén festménye után köre rajzolta H. Kohlerl)

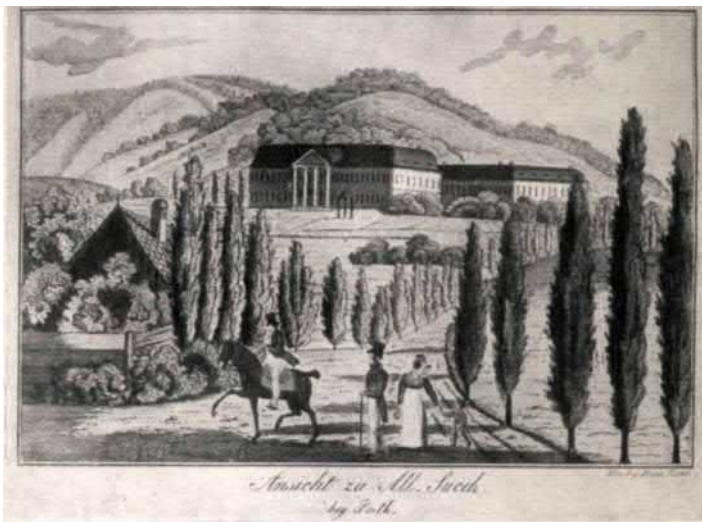
Ferenc király-császár, I. Sándor orosz cár és III. Frigyes Vilmos porosz király pest-budai látogatása alkalmából (1815 október 24—28) a Rákos mezején katonai szemle volt, melyen a Palatinus-huszárokat József nádor vezette. A két város 50 ezer forintot költött az ünnepi díszítésekre. A hajóhidat 800 gyertya világította meg. A színházi díszelődés 9000 forintba került.

A gellérthegy „CSILLAGDA” 1815-ben nyílt meg, József nádor pártfogásával

IV. Reim rézkarc. Pest

Csillagda a Gellérthegyen!... A tudós Pasquich János, a pesti Univerzitás professzora hiába fáradozott volna megteremtésén, ha a tervnek nem nyeri meg József nádort, aki közbenjárt Ferenc királynál és 1813-ban megnyerte az engedélyt, sőt előteremtette az anyagiakat is az építkezés és berendezés céljaira. 1815 október 15-én nyílt meg ünnepélyesen a gellérthegy „Csillagda”. Sietni kellett a munkával, mert a bécsi kongresszus koronás vendégei már készülődtek Budára és a nádor büszkélkedni akart új alkotásával az idegen uralkodók előtt. A falak még nedvesek voltak és a berendezés szegényesnek, tökéletlennek tűnt, mikor a nádor Ferenc király-császárt, az orosz cárt és a porosz királyt a „Csillagdába” vezette. Pasquich professzor úr őszintén fel-tárta Ferenc király előtt a hiányosságokat és az uralkodó ott, nyomban intéz-keedett, hogy tekintet nélkül a felmerülendő költségekre, mindent pótoljanak. A gellérthegy „Csillagda” úgyszólván egyszerre halt meg József náddal. A szabadságharc kitérőesek műszereit elszállították és az épület „hadászati-jelleget” nyert, mint egykoron, amikor még fából épült „Gerendavár” állott a Gellérthegy tetején. (Innen ered régies, Blocksberg elnevezése.) József nádor sok nyári estén felkereste a gellérthegy „Csillagdát”, álmodozó lelke elmerült az égitestek vizsgálatában. És a csillagok az égi magasságból barátságosan ragyogtak le rá, mintha csak tudták volna, hogy testvérek ők az örökké-valóságban . . .

Alesút 1819-ben királyi adományzással jutott a nádor birtokába
(F. Bonh, Bécsi)

Mikor József nádor súlyos kormánygondjai között kifáradt és zaklatott életében csendet, pihenést keresett, leginkább Alcsúton találta azt meg. Alcsút sok örömet nyújtott neki, talán azért is, mert egyedül az ő teremtménye volt. A sivatagból néhány esztendő alatt paradicsomot varázsolt. Virágzó kertté változott kezében az uradalom, ahol szorgalmas, okszerű gazdálkodást folytatott, egyben zavartalanul hódolhatott gyermekkori kedvtelésének: a fii-vészkedésnek. Minél kietlenebb, minél kopárabb volt a talaj, annál lelkesebben törekedett, hogy termékkennyé változtassa. „Mindaddig kell ültetni, vetemé-nyezni — hangoztatta — míg a megjavított föld valahára elfogadja a magot.” Gyakran felkereste itt jobbágyait, akik úgy tisztelték, mint édesapjukat. Az is volt valóban: édesapja jobbágyainak, az elnyomottaknak, a szegényeknek, Mindent megtett, hogy az alsóbb, az alkotmány révén kevésbé kegyelt, néposztály sorsát megjavítsa. A velük való sűrű, személyes érintkezéssel magyarázhatjuk, hogy az 1832—1836-os országgyűlésen oly lelkesen buzgólkodott a jobbágyok terheit szabályozó úrbéri-törvény érdekében. Es az 1840-es országgyűlésen le lehetett olvasni arcáról az örömet, amit a jobbágyi tartozások örök megváltásáról szóló törvény megvalósítása után érzett. Alcsút és az alcsúti nép egyengette az utat, hogy a hajdankor előítéletes választófala leomoljék és az alsóbb néposztályt is erősebb kapcsolatok kössék a közös hazához.

MÁRIA DOROTTYA

*József Cs. K. F. Hercege és Magyar Cs. és
Ausztriai Kir. Nője*
s. a. t.

Harmadik hitvesével 1819 augusztus 24-én kötött József nádor házasságot

[Szer festménye után mészette Emmerich

LUDOVICA.

Első magyar nemzeti katonai iskolai intézet.

A m. kir. honvéd ludovika Akadémia megteremtése József nádor érdeme

A „magyar ifjaknak a hadi tudományokban való oktatására rendeltetett” és Mária Ludovika királynénkról elnevezett Ludovika Akadémia alapköveteléről írja a „Hazai s Külföldi Tudósítások” 1830 június 29-én: „Tegnap, Jún. 28-dikán, vetetett meg ezen nemzeti fenyűtnekek alapja, midőn Ő Ts. K. Fő Herczege, József, szeretve tisztelt Nádorunk, Kiben édes Hazánk ditsőségének, boldogulásának eszközt minden magyar méltán tiszteli, mint ezen Intézet Fő-Felvigyázója, a Ludoviceának talpkövet délutáni 6 óraker minden kitelhető fényes pompával letette.” 1829-ben vásároltatta meg a nádor a Ludovika céljaira a híres Orczy-kertet, 60.000 forintért. Az építéssel Pollack Mihályt bízta meg. 1836-18 felépült a Ludoviceum, de a magyar tisztképzés első otthonát csak az 1848-as események után lehetett átadni rendeltetésének, mert a politikai események addig béklyóba kötötték a cselekvő erőket.

PESTI ÚJ THEÁTRUM
TALPRÓVÉNEK LETETELÉRE.

(3.)

ELSŐ FERENTZ,

OSTRIAL TSÁSZÁR. ÉS. MAGYAR. ORSZÁG. KIRÁLYJA.

JOZSEF.

TS. KIR.FŐ.HERTZEG. MAGYAR. ORSZÁG. NÁDOR. ISPANYJA.
KIR. HELYTARTÓJA. FŐ. KAPITÁNYJA.

NET.FELSÉGES. TESTVER. ORSZÁGLÁSA. KORMANYOZÁSA.
ALATT.

A' FEGYVEREK. VESZEDELMEK. TSÖRGÉSE. KÖZEPETT. IS.
VIRÁGZOTTAK. A' TUDOMÁNYOK. ÉS MESTERSÉGEK
A' NEMZET. PALLÉROZODÁSÁRA. BOLDOGULÁSÁRA. DITSÓ-
SÉGÉRE.

IGY. ÉPÜLT. A' PESTLNAGY. THEÁTRUM. VAGY. JÁTEKSZIN.
A' DUNÁNAK. NAPKELETI. PARTJÁN.

KIR. SZABAD. PEST. VÁRASSÁNAK.

KIRALYHOZ. ÉS. NEMZETHEZ. MÉLTÓ. NAGY. KÖLTSÉGEIVEL.
FELSÉGES. FEJEDELMEINK. SZERENTSEK. VEDELME. ALATT.
ELSŐ. TALPRÓVÉT. FENEKRÓVÉT. VETETTE. A' NÁDOR. ISPÁNY.
SZ. JAKAB. HAV. 16. NAPJÁN. 1849.

Falka *metje.*

A' Theátrum Rajzolástjót csinálta Ámon János Te. Kir. Áptós
Mester.

X

1812-ben nyílt meg az egykori Színház-terán (jelenleg Vörösmarty-ter) a PESTI ÚJ THEÁTRUM, a német Múza hájéka. Különös (áréka a Sorsnak, hogy ez épület 1849-ben Heetzl bábornok bombáinak áldozata lett.

József nádor nem lelkesedett túlságosan a színházért. Amikor törvényt vált, hogy a Játékszint közadakozás útján kell megépíteni, mégis vállalta a

1812 megerősíté 20-én nyílt meg a PESTI ÚJ MAGYAR SZÍNHÁZ, a jelenlegi Fákcsúsz-utca mellett. 1829-ben bontották le.
Fénykép: Károlyi János

munka	országos	irányítását
végző	bizottság	elnökségét.
Nemzeti	Színházunk	őse
azonhan	nem	ilyen
dolás	alapján,	hanem
váry	Gábor	pestmegyei
ispán	és a	vármegye
lelkesedéséből	született	meg.
Tulajdonképen	„a	vármegye
színháza*	volt,	de
		Pestvár-

Herrn H. Bus Bruckbad
im Nebel v. d. Habel des Herrn Stephan zur Rettung nach Pest.

Unglücks-Szenen
aus den Tagen der Moldau-Insurrection von Győr und Pest.
von G. H. W. v. S.

István főherceg Budáról Pestre viteti magát, hogy a mentésben résztvegyen

(J. Trentsensky: Sechs Unglücks-Szenen c. albumiból)

„Mennyi szeretettel csügött a nádor szíve e városon, mely ápolása alatt Európában talán páratlan, s csak Amerikában ismert sebességgel emelkedett szép és nagy várossá, fájdalmas tanúságát adta 1838-ban midőn a rendkívül megnőtt Dunának romboló árjai a várost elöntvén, azt félig rommá pusztították. Mondják, a vész e rémítő napjaiban órákig fájdalomba merülve állott József vára ablakaiban, alig fordíthatván el szemeit kedvelt művének elpusztult képétől. A fájdalomtól azonban nem hagyta magát a tétlenségig leveretni, sőt a rontó elem csilapodta után kétszerezett buzgalommal igyekezett a különben fiatal erejű várost romjaiból még szebbé emelni. A kárvallottak s építkezők segedelmére kétmillió ftnyi kölcsönt eszközölt a lehető legkedvezőbb föltételek alatt; a számtalan épületterveket önmaga vizsgálta meg; s az inség napjai után folyvást három kezét fásasztott tollba mondott végzései leírásával; a közlekedés, biztosság, kényelem előmozdítására utcákat vágatótt; egyebeket szélesített, négy új tért nyitott, a vályogépitést tökéletesen eltörölte. Szóval: ernyedetlen buzgalmának sikerült, hogy fővárosunk pár év múlva nem csak nyomait nem mutatta többé a rajta átvonult iszonyú pusztításnak, hanem széppé és nagyszerűvé emelkedett.“

(Horváth Mihály: Nádor-émlék, Pest 1865)

Az előtölti pesti Rózsa-piac, 1838. március 15-én
(Schwendi-Könyv r. társ. Hirtmann metszete)

A „Pesti Vakok Intézete” 118421 melynek helyén jelenleg a Zeneművészeti Főiskola épülete áll

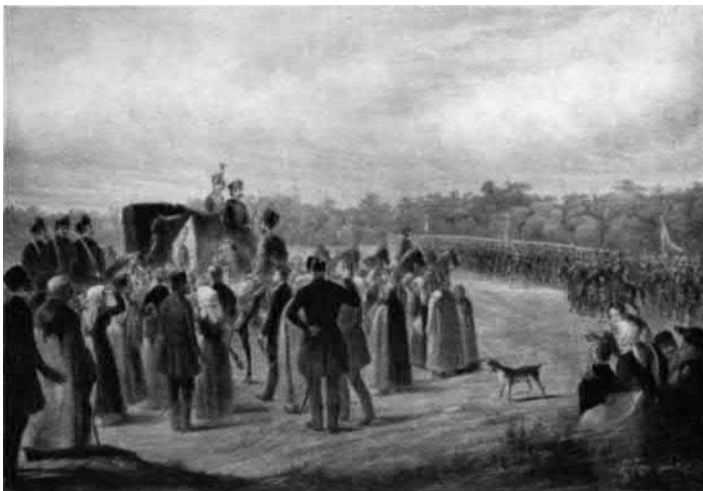
József nádor úttörője és pártfogója volt a gondolatnak, hogy a magukkal tehetetlen világtalanok „a szeretet várában” othont, munkát és pihenést találjanak. Az ő érdeme, hogy 1826-ban megszületett a Vakok József nádor kir. országos Intézete. Az intézet százéves fennállásakor hangzottak el ezek a szavak:

„Legyen emléke fénylő és dicső,
S haló porán is legyen legáldottabb
Legelső atyja a magyar vakoknak:
József Nádor, a Fészeképitő!”

A nádor pártfogásával 1834-ben sorsjátékot rendeztek a Pesti Vakok-Intézete javára

József nádor fogadtatása, 1845 május 19-én, a jász-kun hármas kerület szabadságváltásának százados ünnepén

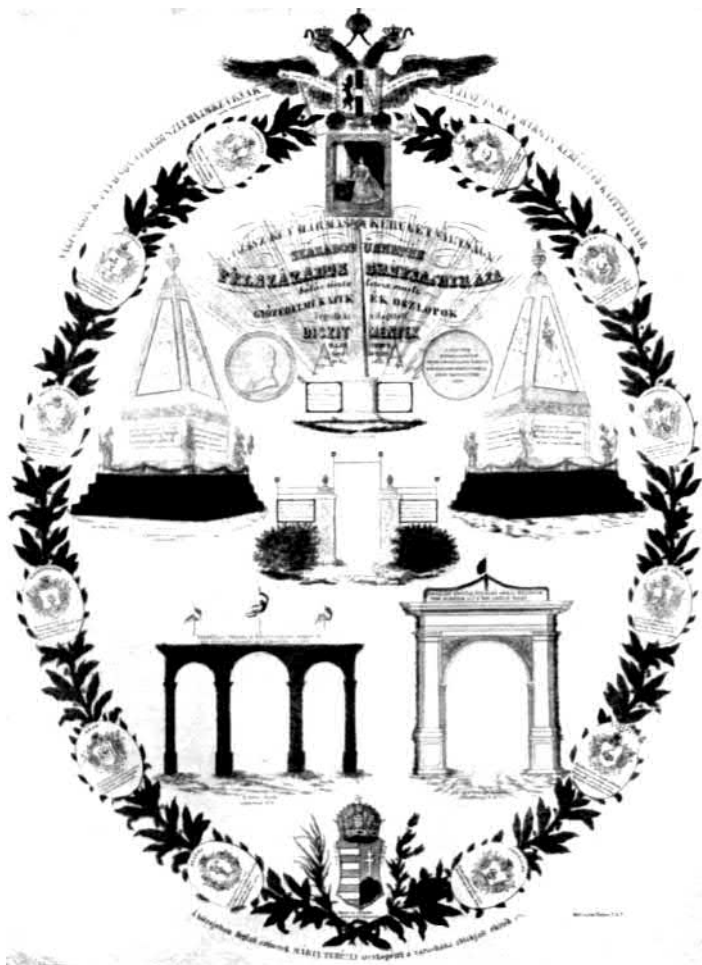
Különös szeretettel viseltetett József nádor a jász-kun kerületek népe iránt, akiknek ő méltóságánál fogva grófja és főbírája volt. 1845 május 20-án ünnepelte a jász-kun hármas kerület szabadságváltásának százados fordulóját és a nádor ugyanakkor töltötte be a jász-kun nép főkormányzói tisztségének ötvenedik esztendejét. A kettős ünnepre a nádor egy nappal előbb érkezett jász-kunjai körébe, fia, József főherceg kíséretében. A nádor az üdvözlő beszédekre magyarul válaszolt. (Egy esztendővel előbb iktatta be az országgyűlés az ő támogatásával a törvényt, hogy a király is magyarul szóljon a nemzethez.)

1845

A jász-kun hármas kerület váltása százados ünnepén József nádor tiszteletére vert emlékérem

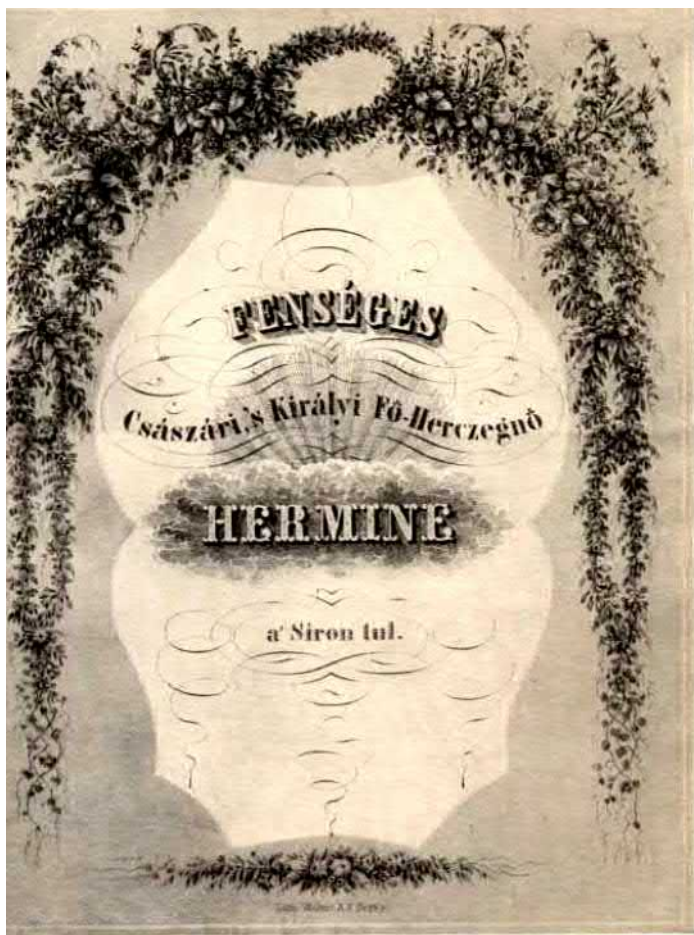

A jász-kun hármas kertület, várligának SZÁZADOS ünnepén kiadott emléklap, s győzdelmi kapuk, oszlopok és díszítmények rajzával, melyeket József nádor, mint a jász-kun hármas kertület főszázados GRÓFJA és BÍRÁJA tiszteletére emeltek

(Kőre metszve, Eger)

Sirató vers Hermina főhercegnő halálára

„S Hermine özve anyála karjain
 Ezüst lepedben, mirt koszoru fején
 Kaméliákkal díszesítve
 Csillagi fénybe körült lebeg fel

Jöjj mondja a szent kór, szeretett szülőd
 Óhajta vár, itt néked örök való
 Gyönyör virít, s túl a mulandón
 Szüntelen égi malasztra virradsz”.

Hermina főhercegnő [1817—1842]

(Lieber Frigyes rajza, Linsle Anlat [eslménye nyomán])

Négy pesti polgár: Tornak Ferdinánd zeneműkiadó és műlap-kereskedő, Steindl Ferenc műasztalos, id. Coffin Károly kárpitosmester és Wahlkampf Henrik rézműves, 1842 február 28-án azzal az indítvánnyal fordult a nádor vezetése alatt álló Szé-
pítő Bizottsághoz, hogy a Városerdőben önkéntes adakozásból, emlékkápolnát kívánnak építtetni Hermina főhercegnő tiszteletére. Hild József terve alapján készült el a városligeti Hermina-emplékkápolna, melyet 1856 szeptember 8-án, Kisasszony napján szentelt fel Scitovszky János hercegprimás.

A Nemzeti Múzeum (Pollack Mihály 1837—1846) József nádornak köszöni felépítését

(Schwind rajza, Fuchstaller metszete)

József nádor, az 1825-ben tartott országgyűlésen a nemzet méltóságának megfelelő múzeum-palota építését sürgette, de már azt megelőzően is szívvel-lélekkel azon volt, hogy az intézet gyűjteményei gazdagodjanak. Az 1836-ban tartott országgyűlés 500.000 aranyforintot ajánlott fel a Nemzeti Múzeumra. A nádor a tervezést Pollack Mihályra bízta. „Az épületekkel — írta megbízólevelében a művésznek — melyeket Ön Pest sz. kir. városban emelt, bebizonyította a szakszeri! jártasságát és teljes bizalmamat érdemelte ki. Ez utóbbi arra indít, hogy a Ludoviceumnak Ön által emelt épülete befejezéshez közeledvén, megbízom a Nemzeti Múzeum építésével. Tekintettel arra, hogy olyan épületről van szó, amelyhez hasonló „az egész osztrák monarchia“ területén alig lesz található, indítva érzem magam a terveket más szakértővel is felülbíráltam, mely célból Pietro Nobile cs. kir. udvari építészeti tanácsos szakvéleményét kértem ki.“ József nádor érdeme, hogy a Nemzeti Múzeum megszerezte magának Jankovics Miklós nagyrétkői gyűjteményét, amellet maga is ajándékozott egyes ritkább darabokat. Magyarország nagy közgyűjteményének alapját tulajdonképpen gróf Széchenyi Ferenc vetette meg (1802) a nemzetnek felajánlott könyvtárával és éremgyűjteményével, de József nádor megértő szeretete és pártfogó támogatása nélkül hazai kultúránknak ez a kincsekamrája nem fejlődhetett volna olyan gyorsan.

Pest és Buda fővárosoknak képe, Rákóczi mezejéről véve, az ugyanott próbára felállított Vas-útnak rajzolatjával

Felvette és rajzolta Hofbauer János

A' nemes magyar nemzetnek legmélyebb
tisztetellel ajánlja Hofbauer János

(Gurk E. metszeti)

József nádor tudta, hogy utak, vasút, közlekedés nélkül nincs igazi fejlődés Magyarországon. Támogatta az első magyar vasút, az úgynevezett pest-kőbányai próbavasút megépítését, melyet közel egy mérföld (7.58 km.) hosszú pályán, 1827 augusztus 20.-án adtak át a forgalomnak. Egykori újságtudósítás szerint „Szent István napján, délután 5 óra tájban ment végbe azon nagy próba, mely a vasútnak alkalmas voltát a teher szállításokra nézve igen szembetűnő képpen megbizonyította. O Tsász. kir. Fő Herczegsége, az Ország Nádora, Mária Dorothea Fő Herezegnével, az Udvari Dámákkal, és Kamarás Urakkal, nem különben azon egész Deputatioval, mely ezen szép munkának végbevitelében fáradoza, jelen volt.“ (1828-ban a próbavasútát lebontották. Fa- és vasanyagának jórészét később a Lánchíd előmunkálatainál használták fel.) A nádor ezután is állandóan sürgette a vasútvonalak megépítését. Az államasvasúti rendszert óhajtotta Magyarországra kiterjeszteni, de ilyen irányú feliratának (1841) nem volt sikere. 1844 januárjában aztán jóváhagyta a Magyar Középponti Vasúttársaság alapszabályait és két évvel később (1846 július 15.-én) István főherceg és a nádori család jelenlétében megnyílt az első magyar gőzvasút, Pest és Vác között, 33.6 km. szakaszon.

József nádor az 1840-es években
(Einsle A. olejfestménye)

Közhasznú egyesületeink ügyér József nádor állandóan a szívén viselte. A Jótékony Nőegylet (második nevének védnöksége alatti, a Kisdedővő Intézet (Brunsvik Terecz grófnő indítványára), Fűtőház, a Magyar Gazdasági Egyesület és a Természettudományi Társulat nemcsak erkölcsi pártfogását, hanem tetemes anyagi támogatását is élvezte. A Magyar Tudós Társaság céljaira tízezer ezüst forintot adományozott és a Kisfaludy Társaság alapítását is támogatta. A Vaskapu szabályozásának kivételéül annyira magáévá tette, hogy gróf Széchenyi István a munka nehézségei közben joggal írhatta Schedius Lajosnak: „Ha a Fő Hercegnek bátorító szavai nem tartanának vala minden elgyengülésem felett, tán a Dunába ugrottam volna”.

Építéskövétel a Magyar Kir. és az Orosz Cs. és Kir. Armádnak közös és általános emlékeztetőjére V. J.

Építéskövétel a Magyar Kir. és az Orosz Cs. és Kir. Armádnak közös és általános emlékeztetőjére V. J.

JÓZSEF

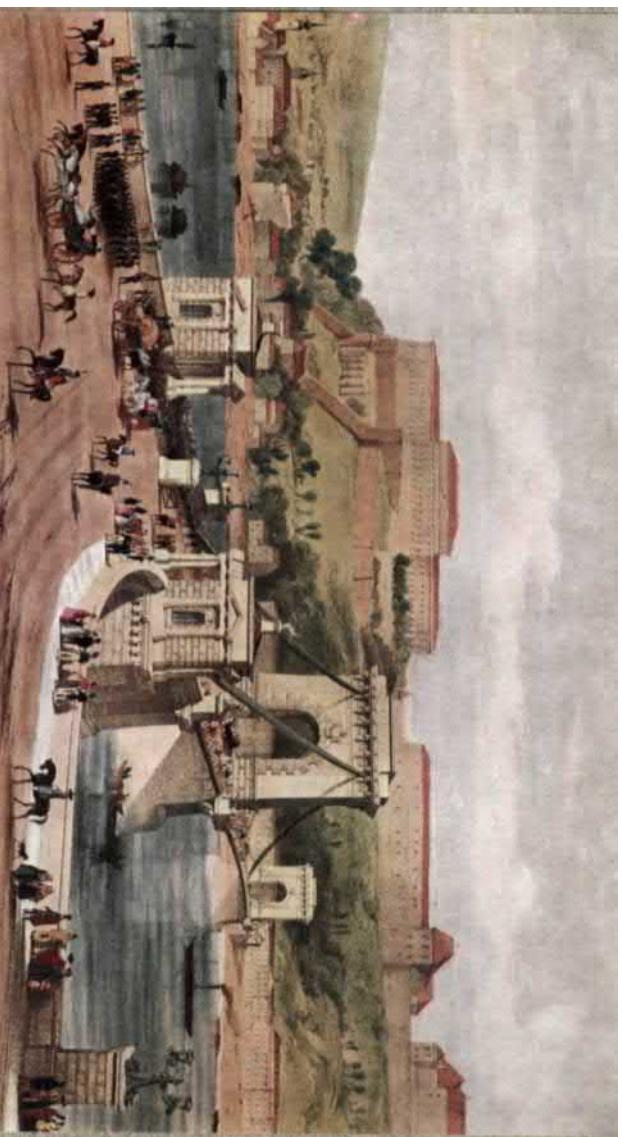
*az oroszországi hadsereg
 legelső hadvezére, Magyarország és Erdély királyi
 hadvezére, a magyar nemzet hőse*

ÉPÍTTETÉSE

Magyarországon mindenütt

Építéskövétel a Magyar Kir. és az Orosz Cs. és Kir. Armádnak közös és általános emlékeztetőjére V. J.

Emléklap József nádor FÉLSZÁZADOS alkotó-munkásságának évfordulójára (1846)

A Széchenyi—Lánchíd, a régi királyi palotával
(G. Hawkins linogrófiája)

A lánchíd megépítését a gróf Széchenyi István indasza, „Kérlekden szemban az is, hogy bármily kudaridan kudaró eszmáké, nan irda volna mátra vinni az allandó hida, he Jászai nádor nem támogatta a idevetésben, meri gr. Csáky Antal országbó és gr. Pálffy Fildj ifjókosszer azda elvontásti csak e addor volt képas allandópani”.

Erzsébet főhercegnő
(1831–1903)

József nádor
(1776–1847)

István főherceg
(1817–1867)

A nádor III. hitvese
(1797–1855)

József főherceg
(1803–1901)

Mária Henriette főhercegnő
(1836–1902)

„NEMZETI ÖRÖMEMÉLEK főherceg József nádorispán Fensége felszázados nádorsága ünnepének dicsőítésére” című műből
(Steinmucker L. rajza)

1846

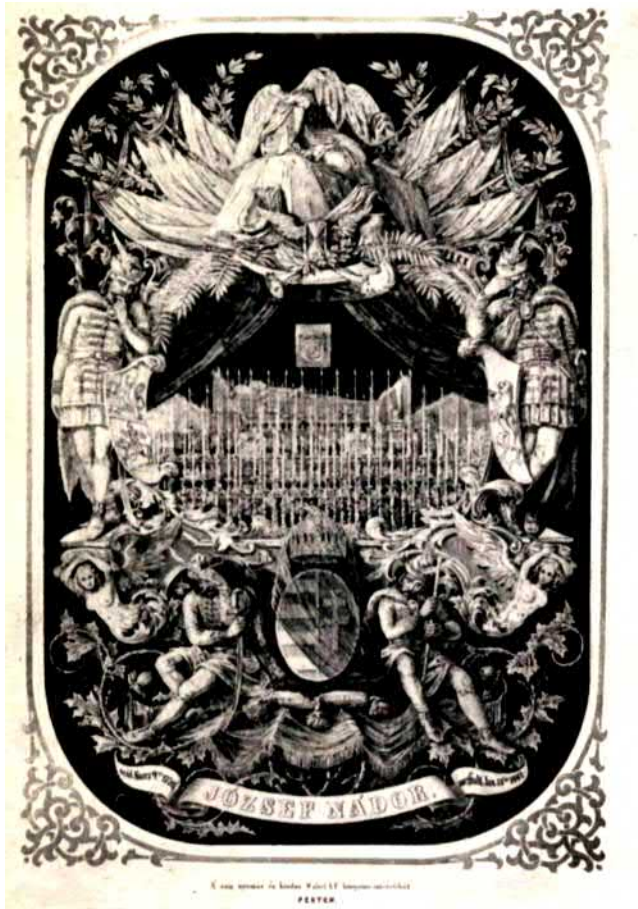
József kir. herceg
ötven éves nádori
jubileumára vert
emlékérem

József nádor a halottas ögyön
(Szerelemy Miklós körája)

Ünnepre készült a nemzet, 1846 november 12-én, szeretett nádorának félévszázados jubileuma alkalmából. Az ünnepet a nádor betegsége miatt el kellett halasztani. Az év vége felé a nádor állapota javult, de 1847 elején aggodalmas körtünetek jelentkeztek. Stáhly és dr. Würtler, a nádor kezelő-orvosai, állandó jelentéseket adtak ki „O császári királyi Főhercegsége egészségi állapotáról“ és a „Boldogasszony (január) hava 11-én, délutáni 5 órakor“ kiadott jelentés hírül adta, hogy „0 cs. k. Főhercegsége, saját magas kívánata szerint, a végső szentségeket reggeli 10 órakor felvette.“ A másnapi orvosi jelentés szerint: „Az életerő szakadatlan hanyatlása és a vészteljes körjelek halmaza nem engedi, hogy a bekövetkező éjszakára nézve, *bármí vigasztaló* jelentés tétethessék.“ 1847 január 12-én, éjféltűtán 2 órakor adták ki az utolsó jelentést: „Ő Fenségének szava nehezen vala érthető; az agyvelő elfogultnak látszott; egyforma meleg párolgás és az értítés minősége e pillanatban még némi reményt nyújtottak.“ A haldokló fiához, István főherceghez suttopta búcsúszavait: „Még egy-némit kívánnék az országban és családomban, de mit az én kezem már nem tehet, azt tedd meg te István! Aggódnám gyermekeim kiskorúságán is, de István, te atyjok léssz!“ . . . Ezután hitvese a gyógyszerzet teáskanálban nyújtotta neki, mire ő szelíd mosollyal így szolt: „Nyújtsd a csészét, még lehet a szokott módon is!“... 1847 január 13-án, szerdán reggel 9 órakor, József nádor megszűnt élni . . .

József nádor a ravatalon

Háromszor szentelték be a holttestet, majd 1847 január 18-án a koporsót a főhercegi sírboltba szállították. Másnap ünnepélyes gyászmise volt, melyet hat hetes udvari gyász követett. Egykori újsághír szerint, a nemzet „nagy nádora iránti őszinte háláját többféleképp igyekezett megörökíteni. Egy részvényes társaság a végre alakult, hogy neki ércz-szobor emléket emeljen.”

József nádor szobrának leleplezése, 1869 április 25-én
(Fgykorú rajz)

1847/8-ik évi I. Törvényczikk.

Dicsőült József nádor emléke törvénybe iktattatik.

Elhunyt cs. kir. austriai főherczeg József, Magyarország nádora, az isteni gondviselés változhatlan végzete által az élők sorából elszóllitván, az ország Kendei nevének a maradék előtt is dicsőített felmutatása végett, O Felsege megegyezésének hozzájárultával elhatározták.

1.§.

József nádor azon emyedetlen buzgalomért, mellyel fél-századon keresztül, nem ritkán nehéz körülmények között a hazának ügyeit vezérletté, a nemzet háláját teljes mértékben kiérdemelte.

2. §•

A történetkönyv azon gyászlapjára, mellyre mulandó éltének utolsó órája jegyezve van, az ország Rendei ezenel reá írják nevének a nemzet kebelében el nem múlható emlékezetét.

JÓZSEF

Austriai Főherceg és Magyarország felszázados Hadurának
emlékoszlopa Pesten

A főváros szívében, a József-téren áll József nádor szobra, Halbig János, müncheni szobrász műve. A talapzaton arany-betűk hirdetik, hogy: „Pest városát újjáalkotta“ és „Egész életét a közügyeknek szentelte.“ A nádor haló poraiban is a nemzet és az uralkodó közötti megértés útját egyengette. Szobra leleplezési ünnepén résztvett a királyi pár. Ennek nagy politikai horderejét mindenki érezte: az alkotmányossá lett király és családja együtt ünnepelt a nemzettel . . .

Eljen!

István

ausztriai császári magyar királyi örökös

Főherceg.

Magyarország királyi helytartója.

István főherceg, ez utolsó magyar nádor

József nádor méltóságának örökebe fia, István főherceg lépett. Elhunyt atyja szellemében hűséggel óhajtotta folytatni a munkát, mely vállaira szállt, minden vonatkozásban. Erre nézve jellemző, hogy amikor 1848 június 13-án a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank „a bankszállásban tartandó választmányi gyűlésbe” hívta részvényeseit, azok élén „Ő cs. kir. Fensége, István Főherceg Nádor s kir. Helytartó Úr” állott. A kis és nagy ügyeket egyaránt szívében viselte, de a magyar szabadságmozgalom mindent elsöprő eseményei arra az elhatározásra kényszerítették, hogy félreálljon és 1848 szeptember 24-én végleg elhagyta az országot, öccsével, József főherceggel együtt, aki az 1868-ban megteremtett honvédség első főparancsnoka és a nemzet „Palatinus Jóska”-ja lett . . .

„Legyen áldott közöttünk emlékezte“

„Beszéd József főherceg nádor nemes Pest megye főispánya felett, nemes Pest megye közgyűlésén, Január XXV. MDCCCXVII. mondotta KOSSUTH LAJOS táblabíró“.

Kossuth Lajos

vérek vagyunk. — S most midőn földi pályáját végzé, testvéri bánattal álltunk sírja körül, testvéri fájdalommal érezzük, hogy kidőlt közülünk a nemzetcsalád főnöke, testvéri pietással mondjuk mindnyáján: legyen áldott közöttünk emlékezte.

Nádorságának félszázada eseményteljes nehéz korszak volt. Látta futásban a királyi házat, és ingadozni látta trónusát, látott e hon földén győzelmes ellenséget, és az ingadozó királyi szék körül, és a győzelmes ellenséggel szemközt törhetlen hűségben e nemzetet, mely véret patakokban ontá, s áldozatait halomra hozá, olly harcban, mely eredetileg miénk csak azért vala, mivel hogy királyunké volt. — És látta miként a béke ez országra nem hozott vigasztalást, hanem hozta az alkotmány felfüggesztését. És látta felébredni e nemzetet, s férfias állásában az újjá születés frigyét megkötni az ősz királylyal, kinek legnagyobb tette az vala, hogy tévedését megtudta bánni, s azt bevallani elég erős volt. És látta miként e frigy kötésből egy ifjú új nemzetélet keletkezik, mellynek legelső védje ő vala, ki feltartóztatá az új életre mért nem egy csapást, vagy euyhitgeté hogy ha lesújtott. Látta pályája kezdetén nemzetéletünk zálogát, a magyar nyelvet a szegény föld-

műves szerény lakai közt bujdoklani, és látta pályája végén a királyi széken helyet foglalni, s a kinek karján nemzetiségünk a kunyhóból fel a trónra emelkedett, az ő, a nemzet Nádora volt! látott maga körül egy új nemzedéket támadni, mely megoldja a múltnak lánczait, látta megifjulni a nemzetet s az újkor új szükségeiből új eszmék paizsán emelkedni a nép iránti örök igazság hajlamát, mely nélkül e honnak jövődjé nincs. És ő az agg Nádor még testben a sírfelé hanyatlott, lélekben, érzelemben az ifjadó nemzettel lépést tartva együtt ifjadott. Élte alkonyába a nemzet újja születésének nap költe vegyült.

Mondják, hogy kevéssel halála előtt magát amaz ős királyi lak ablakához viteté, miszerint Pestet még egyszer lássa. És ha e végbúcsú pillanatában elvonult lelke előtt Pest város képe, minő volt akkor, midőn azon ablakból mint Nádor először nézett le Pestre, s megtöredező szemei látták a képet, melyl viritó ifjúságban terült el a haldokló előtt e nagyszerű perczben, lehetlen volt átmen rezgeni lelkét a gondolatnak, hogy a főváros eme két képében a magyar nemzet képét szemléli, minő volt, midőn ő a nádori székbe lépett, és a minő most, midőn leszáll.

Jövendőnk Isten kezében van! Isten kezében, a ki bért csak munkának ad, Isten kezében, a ki — tán nem hagy el — ha mi magunkat nem hagyjuk el, de bár legyen jó, legyen bal szerencse, s a végzet ön érdemünk, vagy ön bűnünk által e nemzetre mérend, az utóbbi 50 év nagyszerű históriai emlékezetet minden esetre igazolni fogja a késő kor előtt is a közfájdalmat, mellyel József Nádor halála fölött az egész nemzet érez.

Ám de Pest megye Rendéinek e nemzeti köz fájdalomból nem másokéhoz hasonló, hanem sokszoros osztály rész jutott: annál nagyobb osztály rész jutott, minél közvetlenebb minél kedvesebb volt azon kapocs, melly e nemes megyét a dicsőült Nádor főispánhoz köté. A veszteség percze igen érzékeny emlékeztető s a tek. Rendek most a veszteség perczében bizonyosan elevenen érezik: mi sokszoros hálával, a szeretetnek és pietásnak mi szent emlékezetével tartozunk mi meghalt örökös főispánunknak.

A megyei institutio sokkal hatályosabb támasza ez ország szabadságának, mintsem hogy ne volnának irigyei, kik minden lépésnyi tért, mellyet a megyei rendszer veszít, az országoló hatalom nyereségének vélik, s inkább hajlongva ennek, mint szeretve amazt, e szerint cselekszenek. Innen van aztán, hogy sok testvér megyének egész élete hosszú időknő át nem egyéb mint örökös szomorú harcz a főispánnal. A tek. Rendek megholt Nádor főispánunk korából e szomorú harcz kellemetlenségeit nem ismerik. Ő dicsőségét s örömét a tek. Rendek jogainak nem csonkításában, hanem megőrzésében, méltányos kívánataiknak nem hatalom fitogató visszautasításában, hanem teljesítésében, az idők súlyának az előgördülő ütközési köveknek nem szaporításában, ha nem elhárításában, legalább enyhítésében keresé; s

mind közvetlen kormányzatában, mind kivált a legközelebbi legnehezebb időkben helyetteseinek választásában s választási módjában közöttünk mindég a békének az egyetértésnek, a bizalomnak őrangyala volt.

Óh! bár tanulnának példáján mások! mert ki volna azon vakmerő, a ki magáról hinni vagy állítani merné, hogy ő hívebb barátja s jobb tanácsadója a királynak, hívebb támasza a országó hatalomnak, mint volt e megyének dicsőült főispánja — egyik király testvére — másiknak bátyja! és im e főispán soha sem vélte, hogy hasznos szolgálatot tészen a királynak, ha vagy megtámadja a megye jogait, vagy többség vadászva pártszendelmek tusaiba keveredve s kegyeit political rokon s ellenszenvekhez mérve, szór egyenetlenséget a Kendek soraiba: hanem inkább tettel, példával mutatta meg, hogy azon főispán szolgálja legjobban királyát, ki pártok fölött áll, s ezen állásába a megye jogait, a megye szabadságát legvallásosabban respectálja.

A tek. Rendek bizonyosan legelsők lesznek készségben s közre munkálásban, ha a jövő országgyűlés a dicsőült Nádor emlékezetét ő hozzá s a nemzethez méltóan megörökíteni akarandja, — most a halandóság kikerülhetlen csapása mellett egyéb alig van tehetségünkben, mint hogy azon bánatot, melyet lelkünk mélyében érzünk — a felolvasott felsőbb intézvény értelmében — külső jelekkel is kimutassuk s tisztviselőinket is hivatalos eljárásaiknál pecsétben s más egyebekben hasonlóra utasítsuk, s egyszersmind: hogy szívünk őszinte adóját Pest megye Rendéinek őszinte fájdalomát jegyzőkönyvünkben iktassuk, s főherczeg István ő Fenségéhez intézendő felírásban is kifejezzük.

Helyén lesz ez annyival inkább tek. Rendek, mert viszonyaink ő Fensége irányában — Istennek hála — aként alakulnak, hogy a mint óhajtom, hogy ő Fenségének felejtethen atyja elvesztése feletti méltó fájdalomában enyhítő vigasztalásul szolgáljon az, hogy bánatában az egész nemzet, Pest megye Rendéi pedig kétszeresen osztoznak; úgy viszont Pest megye Rendéi bizonyosan egy szívvel lélekkel olly érzelemtől lelkesítvék, miszerint saját fájdalomuk enyhítő vigasztalását ő Fenségében találnák.

Egy szeretett Nádornak halála nem olly esemény, melly felett csak bánáW szabad érezni, itt az emberszív gyászához a polgár kebel gondjai csatlakoznak; s ha nem csak saját meggyőződésemet kérdezem, hanem figyelmet vetek a néperzelem minden manifestatióira, melyeket úton útfélen, köz és magán helyeken tapasztalunk, tagadhatlan tény gyanánt állíthatom, miként a nemzetnek, különösen Pest megye Rendéinek egyetemes közkívánata hogy István herczeg választassék az ország nádorává.

És én nem vonakodom kimondani, miként ezen köz kívánatban van ugyan része a dicsőült atya iránti pietásnak, van része az emberi szív azon nemes hajlamának, miszerint ragaszkodását a szeretett atyáról a reményteljes örökösre örömet állatviszi, de az István herczeg nádorsága iránti köz nemzeti

óhajtás több, sokkal több, mint pusztán a hála és pietás kifolyása; sőt inkább a körülmények komoly megfontolására s a politicalai okszerűség számba vételére az alapított józan status bölcsesség. Minekünk ez izgatott honban olly Nádorra van szükségünk, ki a párt küzdelmek szenvedelmeln felül és kívül állva nem pártnak, hanem a nemzetnek embere legyen. — En ezen Nádort István főherczegben reméllem mind születési magas állásánál fogva, melly őt a magán életi súrlódásokon a magán jogi nepoticus érdekek indulatain felül emeli: mind azon kegyeletes befolyásnál fogva, raelyet olly atyának minő az övé volt, emlékezete a kedélyes örökösre természetesen gyakorol és kell gyakorolnia azon szívemelő tapasztalásnak, miszerint atya sírjánál — hol a hízlegés megszűnik, mert semmit sem várhat többé — azt kell látnia: hogy ezen út az, mellyen e nemzet szeretetét mind magának megnyernie, mind az uralkodó ház iránt megtartania lehet. — Nekünk olly Nádorra van szükségünk, ki elég magas állású legyen, miszerint se annak ne legyen kitéve, hogy udvari intrigák engedelmes eszközévé törpíttessék, sem annak, hogy ha ezzé törpülni nem akarna — elmellőztessék s befolyásában megbéníttassék, én ezen óhajtásom valósúltának garantiáját István herczegben találok. — Nekünk olly Nádorra van szükségünk, ki ha esküvel fogadandó tiszte szerint a trónusnál alkotmányunk védelmére kél, tettehez még csak árnyéka se férhessen azon gyanúsításnak, hogy midőn a magyart, a magyarnak alkotványát, ön állását, nemzetiségét védi, a dynastia érdeke ellen cselekednék; sőt kinek szava és személye már magában győző ok, magában garántia legyen, hogy ép ezért védi az alkotmányt, s ez ország nemzeti érdekeit, mert fejedelmének s a királyi háznak érdekeit szíven viseli. En az illy Nádort István herczegben találok. Nekünk olly Nádorra van szükségünk, ki midőn e ként a pártok felett király és nemzet között közvetítő kapocs gyanánt áll, s ez állásában szívvel lélekkel magyar legyen. És István herczeg magyarnak született, magyarnak neveltetett, ő e honnak nem adoptív polgára, ő e hazának született édes gyermeke, ki egy levegőn nőtt fel mivelünk, kit e hazához atyjának anyjának sírja, atya életének minden lépten szemébe tűnő nyomdokai, bölcsőjébeni első szív dobbanása gyermekkorának kedves emlékei, ifjúságának első eszmélete csatolnak. Neki nem lehet e nemzetet nem szeretnie! nekünk olly Nádorra van szükségünk, ki a szabadság közepette növekedve, a szabadságban rémképet nem lát, s egy szabad nemzet eleven vérpezsgésében nem szaglál rendbontó féktelenséget. István herczeg közöttünk született, közöttünk nőtt fel, lelke ez újja születő nemzet új életének szabad légében erősödött. A mit még ezen okok mellett egyéniségéről mondhatnék, tilt szerénysége, tilt ön jellemem, melly élő emberről inkább keveset szól, hogy sem hízelegni látszassék, de úgy gondolom eleget mondék, mi szerint motívalva véljem, hogy Pest megye Rendéinek nem csak kegyeletből, hanem alapos okoknál fogva köz kívánatuk: hogy István herczeg választassék országunk Nádorává.

És íme itt van előttünk a legfelsőbb intézvény, miszerint tudósítunk, hogy ő Felsége a király István főherczeg ő fenségét ideiglenes s a jövő országgyűlésen történendő Nádor választásig magyarországon királyi Helytartóává, s mint illyet többek között ezen nem. megye főispánjává is kinevezni méltóztatott.

Mi után úgy a kir. Helytartóság, mint az ahoz kapcsolt Hétszemélyes táblai elnökség, Pest megyei főispánság s Jászkunok gróf bírósága s a t. törvény által állandóan és örökösen egyenesen a nádori méltósághoz van kötve, ha legkevesebb okot látnék azon hiedelemre, hogy ezen kinevezés által akár a nádori méltóság s ahoz törvényesen kapcsolt tisztségek hatáskörének, akár pedig magának a Nádor választás körüli nemzeti jognak csorbitása vagy elmellőzése czéloztatik, el nem mulasztanám az iránti aggodalmamat kijelenteni.

De miután ő Felsége nyíltan kimondja, hogy ezen kinevezést múlt história példák nyomán csak ideiglenesen s a jövő országgyűlésen Nádor választásig teszi, aggodalomra okot teljességgel nem látok, sőt teljesen meg vagyok nyugtatva, hogy ezen ideiglenes kinevezés a nádori méltóságot, s Nádor választási jogot nem sérti, nem sértheti, és sérteni nem is akarja, és találok teljes megnyugtatót különösen abban is, hogy ő Felsége ideiglenesen nem más, mint egyenesen István főherczeget méltóztatott kinevezni, mert én ezen legfelsőbb intézvényt az előadattak szerint a legtávolabbról sem vehetem annak, mintha ő Felsége a Nádor választást vagy mellőzni vagy megelőzni akarta volna, hanem veszem egyenesen annak: a mi t. i. hogy ő Felsége a nemzet egyetemes óhajátását megértette s kegyes figyelmére méltatá, s a dicsőült Nádor halálát gyászoló s e gyász közben a jövőndő iránt aggódo nemzetet sietett azon hajlandóságáráli biztosításával megvigasztalni, hogy a minden jelekben csalhatatlanul nyilatkozó köz nemzeti akarattól a törvényes idő alatt megtartandó országgyűlésen kegyelmes királyi szentesítést nem fogja megtagadni.

És én mint ellenzék embere, ki kötelességemnek ismerem a kormány eljárását mindig ör szemmel kísérni, s ha meggyőződéseim szerint törvénytelen vagy rosszat teszen, azt ollyannak őszintén kijelenteni, hasonló őszinteséggel kötelességemnek tartom illy örvendetes alkalommal kinyilatkoztatni, nem csak hogy ez jól és helyesen történt, hanem egyszersmind szíves elismeréssel azt is kimondani, hogy a nemzeti közohajítás iránt ezen ideiglenes intézkedésben tanúsított figyelemmel sok kétes gond és aggodalom lön a nemzetről elhárítva.

És azért én fenebbi észrevételeim folytán ő Felsége felolvasott kegyelmes intézvényét jegyzőkönyvileg örvendetes tudomásul vétetni kívánom, s alázatos felírásban ő Felségének úgy ezt, valamint azt is kijelenteni indítványozom, hogy Pest megye Rendí István főherczeget kívánván Nádorul választani, ő

Felségének ezen ideiglenes intézkedésében a nemzeti közönhajtás szíves készségeú méltánylatát és annak biztosítását találják, hogy a Nádor választó országgyűlés a törvényes idő alatt meg fog tartatni, s ott 6 Felsége az István főherczeg választása mellett országosan is nyilatkozandó köz akaratot királyi helybenhagyásával szentesítendi.

Ezen alázatos indítványommal természetes kapcsolatban van, hogy cs. kir. főherczeg István 6 fenségéhez hasonlóan felírjunk, 8 remény és bizalom teljesen kijelentsük: miként a szenvedett közös csapásnál kedves vigasztalásunkra szolgál, hogy azon ideiglenes viszonyban, melybe a nemzeti közobajtással találkozó legfelsőbb kinevezés következtében vele lépni szerencsénk van, megnyugtató zálogát találhatjuk annak, hogy ezen kedves viszony a legközelebbi országgyűlésen király és nemzet közös akaratával állandósíthatni fog. Egyszersmind úgy szívünk érzelmeivel, mint illem és tisztelettel megegyezőnek vélem, hogy díszes küldöttség nevezessék, mely ő fenségét Budára érkeztek, mihelyt a gyász körülményei megengedik; üdvözölje s főispáni székének ünnepélyes elfoglalására felkérje.

Végezetül ő fenségének Nádorra választását a jövő országgyűlésre küldendő követeinknek már most határozatilag utasításba adatni, s ezen határozatinkról az ország törvényhatóságait — egyet értésüket kérve — körlevél által értesíteni indítványozom.

JEGYZET

Schedel [Toldyl Ferenc és Kossuth Lajos József nádori méltató beszédeit az eredeti nyomtatott szöveggel adjuk, ahogy annak idején, (Budán, 1847, a Magyar Királyi Egyetem betűivel) megjelentek. A munka összeállításánál kötelességszerűen és hasznosan forgattuk a „József nádor iratai” c. művet [II. — IV. Kiadta és magyarázatokkal kísérte Domanovszky Sándor, Magyar Történelmi Társulat, II. Bp. 1925, III. Bp. 1929. IV. Bp. 1935.) mely alapvető forrásmunka 1809-ig enged bepillantást a nádor szerepébe c. magyar történelemben. Egykorú újságközleményekből és aprónyomatványokból merítettünk további támpontokat, hogy főbb vonásokban megkíséréljük József nádor életének és felszázados alkotó-munkájának ismertetését. A képanyagot Budapest Székesfőváros Történelmi Múzeuma, a Fővárosi Nyilvános Könyvtár budapesti gyűjteménye, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Emlékkiállítás, továbbá dr. Lamotte Károly és Lestyén Sándor magángyűjteménye bocsátotta rendelkezésre.

A fedőlapot LUKÁTS KATÓ tervezte. A kiadásért és a nyomdásért
KURFÜRST ISTVÁN vezérigazgató felelős, ki az előállítás technikai
munkáját irányította.